

(un)usual business

VOEDSELPRODUCTIE IN UTRECHT

*Groene economie of
commoning?*

*Van consument naar
commoner.*

p. 14

#1

Mei 2015

DUURZAAM SUCCES

*Organisatie
van een
voedselkollektief*

p. 10

SQUATTING, ALTERNATIVE SPACES, AND ANTI-CAPITALIST COMMONS:

*a Socio-Spatial response
to the Housing Crisis
in Utrecht*

p. 30

CHILDCARE PRACTICES OF RADICAL PARENT ACTIVISTS

*Commons for/in
Social Movements*

p. 18

UTRECHT MEENT WAT?

p. 6

GENTRIFYING THE COMMONS // COMMONING GENTRIFICATION

*Resisting Enclosure through
Creative Commoning in
Kanaleneiland*

p. 22

Eiland8
p. 24

Kanaleneiland
p. 23, p. 30

De Bickershof
p. 17

Odin-Estafette
p. 21

ACU Voorstraat
p. 32

Utrechtse Boerenmarkt
Vredenburg p. 15

Casco - Office for
Art, Design and Theory

5

II

II

XII

XI

V

X

FOREWORD

Binna Choi, director,
Casco - Office for Art,
Design and Theory

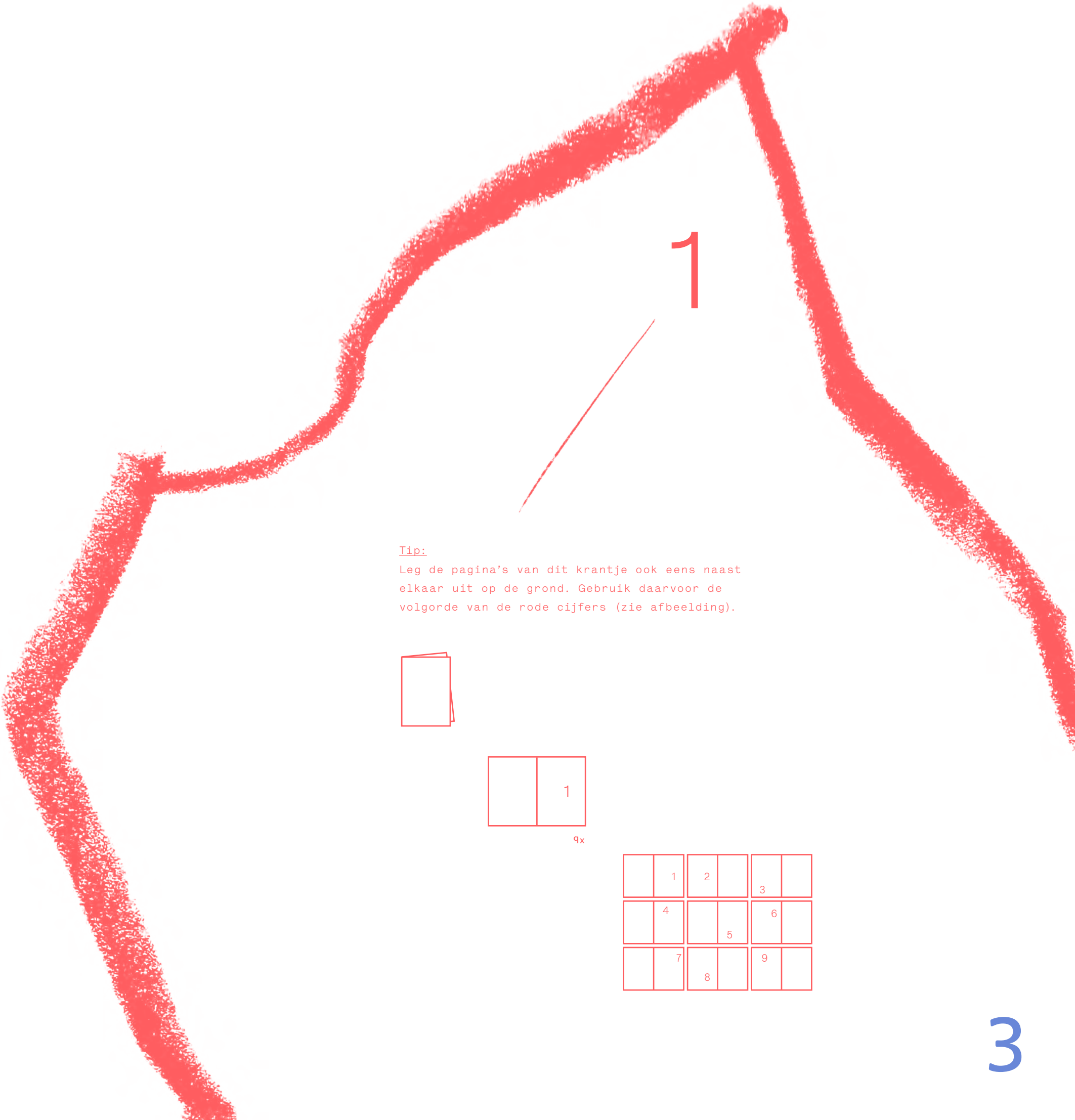
(Un)usual Business was conceived as a participatory action research group—simply, a “study” group following Fred Moten and Stefano Harney’s idea of undercommons as a mode of antagonistic learning that embraces counter-disciplinary sociality—in collaboration with Kritische Studenten Utrecht to subvert “business as usual” in our ways of living. Its premise is a desire to change the capitalist rule stipulating how we run our households, organizations, and lives—one that demands we compete, if not exploit, own, and accumulate. Today, intellectual, creative, and manual laborers are all affected by the violent excess of such rule. This is typically manifest in the permanent state of being “busy” that dominates our social relations and reduces our *joi de vivre*. We also find ourselves laden with anxiety from precarity and monetary indebtedness (a new form of slavery?) that the aforementioned rule perpetuates for its own survival. On the other side, this condition is brought to a boiling point by the enveloping policy of austerity in the fields of care, culture, and education, alongside the racist policy of migration. *(Un)usual Business* looks for an alternative to the status quo through studying together within and outside of institutions under the conviction that alternatives are already being practiced. Given that Utrecht is the base of most *(Un)usual Business* members, and also due to the prescient commoning activity of the city’s communities, we examine the context of Utrecht and its practices which we could recognize as those of the commons or community economies.

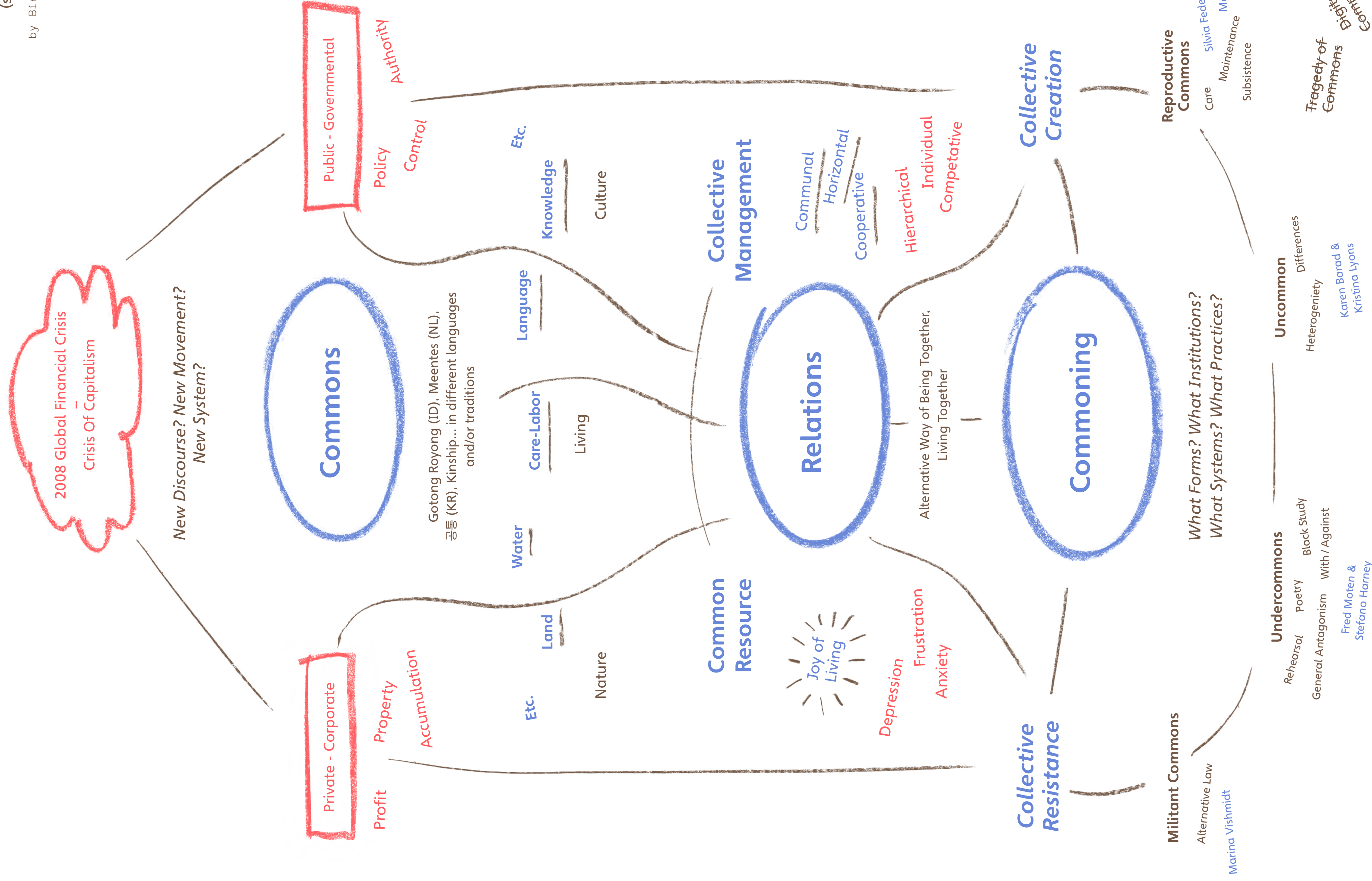
When we at Casco initiated this research as part of our three-year-long inquiry into the commons under the guideline *Composing the Commons*, we critically reflected on our way of working together in a group and/or with other self-organized communities that have been an increasingly important (and invigorating!) part of our activities. We found two interrelated focal points, sociality and economy, needed more attention, foci well-expressed in the basic tenet of the commons as voiced by prominent feminist commonist Marie Mies. Mies intimated that there’s no

commons without community but equally that community cannot exist without economy. If we want to sustain collective work, it cannot be driven by an external political cause enacted only in the name of solidarity. We need to care for and foster our relations. Simultaneously this sociality also necessitates thinking of economy, yet one that is conceived in an expanded sense that includes non-monetized or undervalued forms of exchanges and relating. In other words, community and economy have to be redefined as serving the relationality of the commons.

A great praxis-theory work by J. K. Gibson-Graham, in particular, *A Postcapitalist Politics* (2006), proved for us to be a kind, illuminating guide in setting up our “business”. By saying “the economy is something we do, not just something that does things to us,” they reinstate a feminist critique of capitalist economy as propagated by other admirable feminist thinkers including our dear mentor Silvia Federici. Gibson-Graham draws attention to how the “non-economized” labor of women sustains the capitalist economy, arguing for “community economies” so as to conceive economy in a way that is as diverse and broad as possible—to such a degree that community relation is equal to economy. While this proposition may sound docile, I think it gives us a sense of agency in being part of economy, while antagonistically redefining what economy is and does when it is not ruled by capitalism.

Hence we could argue that a mode of “(un)usual business” has been taking place from the very moment of the project’s initiation, with its insistence on the practice of collective study, care, and relating with one another. However, it’s also a long-term objective to be accomplished and adopted by the enlarging communities around this area of study—that is, until we develop our own (organic) system based on inter-dependency among selves such that we are no longer dependent on a particular economy called capitalism. So while we celebrate the collective subjectivity we are achieving, we should also grow stronger in order to be in a position to counter “something that does things to us”!

UTRECHT

door Ying Que

De commons – in het Nederlands ook wel de meent genoemd – is tegenwoordig een buzzword, zowel binnen linkse als conservatief rechtse cirkels. Maar waar hebben wij, *(Un)usual Business*, het eigenlijk over als we spreken over de commons? En waarom denken wij dat het concept politiek potentieel heeft? Dit is een praktische introductie waarin de vier dimensies die wij onderscheiden binnen de commons worden besproken en de basis wordt gelegd voor ons uiteindelijke doel: het starten van een lokale, onafhankelijke gemeenschapseconomie.

MEENT WAT?

Amersfoort, 23.5km
p. 10

Hanover, 352km
p. 18

VI

3

6

Wij zijn een groep onderzoekers voor *(Un)usual Business*, een langdurig onderzoeksproject naar de commons, gemeenschapseconomieën en de praktijk van de commons in Utrecht. Het project werd gestart door kunstinstelling Casco – Office for Art, Design and Theory en het Kritische Studenten Utrecht collectief. De commons staan voor ons voor een manier van handelen, organiseren en denken die ons handvatten biedt om sociale, ecologische en economische relaties te veranderen. De commons bieden realistische, praktische en vooral haalbare alternatieven voor het kapitalisme. Vanuit een meer utopisch oogpunt zouden de commons een middel kunnen zijn om tot een gelijkwaardige en coöperatieve samenleving te komen.

Net als andere schrijvers die onderzoek doen naar de commons, vinden wij het belangrijk te benadrukken dat de commons geen *nieuw* idee is. De geschiedenis telt vele voorbeelden van functionele commons. Denk aan het gemeenschappelijk management van land in het Engeland van de 18e eeuw of de manieren waarop in pre-koloniaal Afrika en Latijns-Amerika met gemeenschappelijk bezit werd omgegaan. Ook in onze tijd zijn tal van voorbeelden te vinden; van de gemeenschapskeukens in Chili tot open source Internet websites waar software gratis wordt aangeboden. Deze voorbeelden laten zien dat de commons overal ter wereld altijd al een belangrijke rol hebben gespeeld. In de afgelopen decennia hebben de commons echter een comeback gemaakt, zowel in politieke discussies binnen sociale bewegingen en linkse theorie, als in het bedrijfsleven en onder conservatieve beleidsmakers.

Maar wat bedoelen al deze mensen wanneer ze het over “de commons” hebben? In deze tekst zullen wij, de *(Un)usual Business* onderzoekers, een overzicht geven van de vier dimensies van de commons: de commons als eigendomsrelatie, als hulpbron, als gemeenschapseconomie en als dagelijkse praktijk. Deze dimensies tezamen vormen de grondvesten van ons onderzoeksproject.

De commons als eigendomsrelatie en hulpbron

Allereerst is er binnen de commons een bepaald type eigendomsrelatie te vinden die uitgaat van gemeenschappelijkheid. Over het algemeen zijn er binnen het idee van eigendom slechts twee vormen te vinden: privaat eigendom en publiek eigendom, waarbij respectievelijk de Markt en de Staat als eigenaar optreden. Oorspronkelijk waren dit twee verschillende domeinen met verschillende politieke waardesystemen. Tegenwoordig zijn Staat en Markt niet langer van elkaar te onderscheiden. Zij verbinden zich door “een gedeelde visie van technologische voortgang, een dominerend bedrijfsleven en consumptie” (Bollier 2014: 5). Een eigendomsrelatie die op dit waardesysteem gebaseerd is, is ecologisch onhoudbaar. Gelukkig gaan er steeds meer stemmen op die dit systeem moreel gebrekkelijk verklaren. Toch zijn private en publieke eigendomsrelaties niet de enige vormen van eigendom: gemeenschappelijk bezit, de bouwstenen van de commons, is een eigendomsvorm die autonoom functioneert van Markt of Staat. Gemeenschappelijk bezit wordt beheerd en gereguleerd door een gemeenschap of groep die er gebruik van maakt en ervoor zorgt.

De cruciale vraag is waar dit gemeenschappelijke eigendom uit bestaat. We komen daarbij terug bij de vraag wat de commons eigenlijk zijn. De term refereert onder meer naar hulpbronnen. Dit kunnen natuurlijke bronnen zijn, zoals land, water en bossen. Deze bronnen zijn veelal eindig; ze kunnen door menselijk toedoen uitgeput of opgebruikt raken. Lange tijd heerste de overtuiging binnen het dominante economische discours dat een gemeenschappelijk eigendomssysteem onmogelijk was. Dit idee kreeg onder meer vorm in het essay *Tragedy of the Commons* waarin ecooloog Garrett Hardin een donkere toekomst voor de commons schetst: “vrijheid binnen de commons brengt ons allen de ondergang”. In het essay beschrijft Hardin hoe de individuele hebberigheid en het eigen-

De commons hebben overal ter wereld altijd al een belangrijke rol gespeeld

belang van de mens altijd zal leiden tot uitputting en vernietiging van de commons. Dit hardnekkige perspectief werd uitgedaagd door Nobelprijswinnares Elinor Ostrom, die succesvolle commons beschreef: gemeenschappelijke hulpbronnen die weloverwogen worden gerund door diegenen die in nabijheid van die bronnen leven en aan wie het gebruik ten goede komt. Naar aanleiding van Ostrom’s onderzoek erkende Hardin dat de titel van zijn essay wellicht beter “Tragedy of an unmanaged commons” had kunnen luiden. Het idee van een “unmanaged commons” negeert een belangrijke voorwaarde voor het bestaan van een commons, namelijk de aanwezigheid van een betrokken gemeenschap; hier later meer over.

Naast natuurlijke hulpbronnen onderscheiden we tevens culturele bronnen: oneindige middelen, zoals taal, kennis en het Internet. Niemand bezit deze middelen werkelijk, maar toch worden ze door ons allen gedeeld en gebruikt. Dit brengt ons tot belangrijke (gedachte)experimenten: op basis van dit perspectief zouden we vele aspecten van onze wereld, zoals transport, bibliotheken, huisvesting en kunstinstellingen in de vorm van potentiële gemeenschappelijke culturele commons kunnen organiseren.

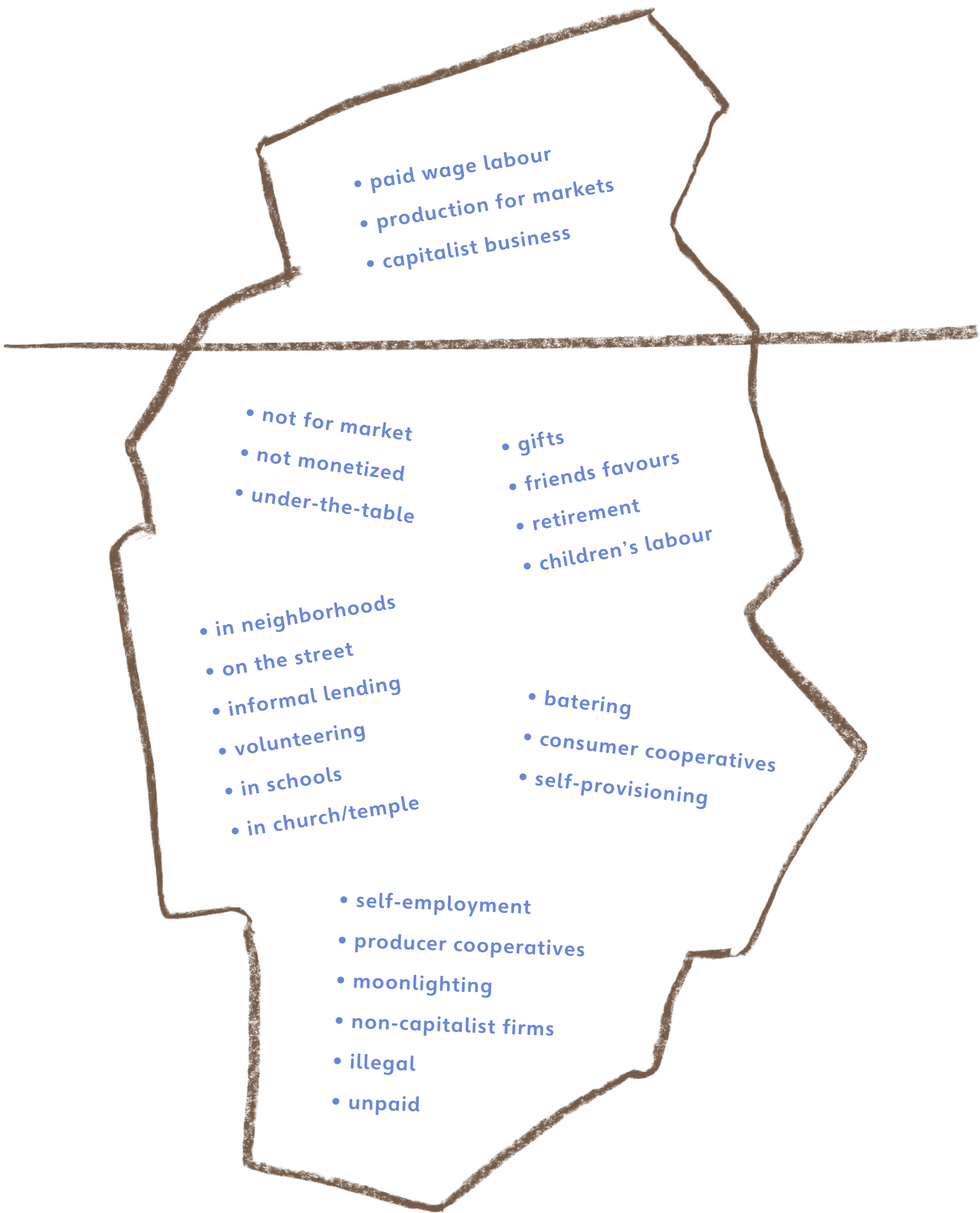
De gemeenschapseconomie en de praktijk van commoning

“There is no commons without a community.”
Maria Mies in *No commons without a community*, 2014

Naast het feit dat de commons refereren aan eigendomsrelaties en hulpbronnen, is een gemeenschap van essentieel belang binnen de commons, sterker nog: zonder gemeenschap die zorg draagt voor het land of voor de cultuur, eraan bijdraagt, het gebruikt en reproduceert, kunnen we niet spreken van een common. Om deze reden gebruiken feministische geografen Julie Graham en Katherine Gibson de term “gemeenschapseconomie” [*community economy*]. Deze term is meer inclusief, het refereert naar de sociaal economische systemen die gemeenschappen creëren om met bepaalde vragen om te gaan, bijvoorbeeld over de bestemming en distributie van eventuele winst, of hoe sociale welvaart kan worden geproduceerd en geconsumeerd. De gemeenschap besluit dus hoe een common wordt ge(re)produceerd en onderhouden, met specifiek oog voor de behoeftes die persoonlijke, sociale en ecologische overleving mogelijk maken.

Het ijsbergdiagram, een feministische verbeelding van economie, laat zien hoe de meest zichtbare aspecten van onze economie, economieën als loonarbeid, de productie van markten en kapitalistische bedrijven, in feite relaties zijn die de basis vormen voor het kapitalisme. Deze economieën, zo stelt Katherine Gibson, bevinden zich eigenlijk alleen in het topje van onze economische ijsberg. Een groot deel van onze economie bestaat uit economische relaties die door het kapitalisme worden ondergewaardeerd en uitgebuit, maar waar het tegelijkertijd compleet afhankelijk van is. Denk hierbij aan huishoudelijk werk, de zorg voor kinderen en ouderen of vrijwilligerswerk. Het beeld van de ijsberg >

7

J.K. Gibson-Graham, diagram of the economy as an iceberg, *A Postcapitalist Politics* (2006)

Sociale en economische veiligheid is niet meer vanzelfsprekend en zelfs onze sociale relaties worden steeds individualistischer. Commoning-praktijken bieden ons de mogelijkheid om onze levens terug te nemen.

laat de diversiteit van economische relaties zien en geeft ruimte en waarde voor verschillende soorten reproductieve relaties; relaties die investeren in de zorg, de duurzaamheid en het reproduceren van het menselijk bestaan. Het concept van de gemeenschapseconomie is niet alleen een manier om “andere” economische relaties zichtbaar te maken, maar biedt ook de mogelijkheid om alles wat zich onder het wateroppervlakte bevindt net zoveel, als niet meer, te waarderen als het kleine kapitalistische topje van de ijsberg dat boven het water uitsteekt.

De gemeenschapseconomie is onherroepelijk verbonden met het-geen wij de praktijk van “commoning” noemen. Dit zijn de manieren waarop een gemeenschap zichzelf organiseert, het waardesysteem dat zij reproduceert en de regels waarbinnen zij opereert. Maar de commoning-praktijk behelst ook een vorm van handelen en leven. Onze huidige samenleving, vooral in het Westen, heeft een lang proces doorgemaakt waarin commons langzaam zijn ingeperkt: zo kwamen hulpbronnen te vallen onder private of publieke eigenaren. Dit heeft ertoe geleid dat we tegenwoordig leven in een sterk gecommificeerde wereld, waarin we bovendien beroofd zijn van de autonomie om onszelf in onze basisbehoeften te voorzien. Sociale en economische veiligheid is niet meer vanzelfsprekend en zelfs onze sociale relaties worden steeds individualistischer. Commoning-praktijken bieden ons de mogelijkheid om onze levens terug te nemen van die private en publieke eigenaren, zonder daarbij afhankelijk te worden van externe machten die ons verkopen wat we nodig hebben. Het is een manier om ons te verzetten tegen de commodificering van ons dagelijks leven en tegelijkertijd te experimenteren met alternatieven.

Antikapitalistische Commons

De vier dimensies van de commons, hierboven uiteengezet, vormen een samenhangend begrip van de commons. Wanneer wij met *(Un)usual Business* spreken van commoning-praktijken richten wij ons zowel op materiële als sociale relaties. Met die relaties in het vizier proberen we zoveel mogelijk te leren van de commons en commoning-praktijken die Utrecht rijk is. Want uiteindelijk zijn we geïnteresseerd in het creëren van antikapitalistische commons, door de feministische activist Silvia Federici omschreven als “onafhankelijke plekken waar we het heft in eigen handen (terug) kunnen nemen en zelf de condities van onze reproductie kunnen bepalen.” Zij stelt bovendien dat de commons “een basis bieden waar we ons

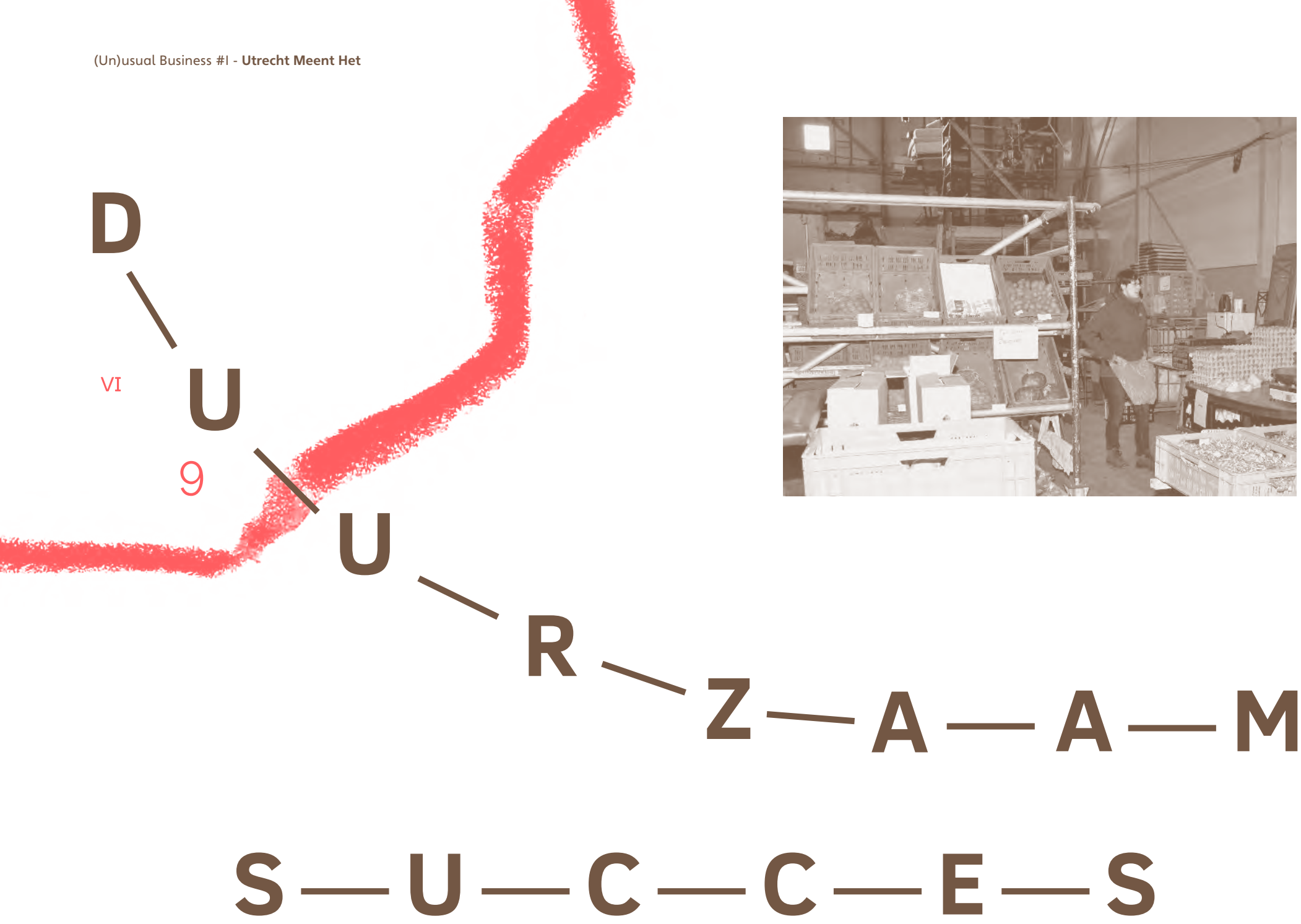
sterk kunnen maken tegen de processen van de inperking en verwoesting van de commons en zo onze levens meer en meer kunnen loskoppelen van de Markt en de Staat” (Federici en Caffentzis, 2013). Als we tot doel hebben om onze eigen zelfvoorziening in de hand te nemen, hebben we een tweeledige strategie nodig: allereerst zullen we de commons in onze directe omgeving terug moeten nemen en moeten leren hoe we die op een duurzame manier kunnen beheren. Dit kan bijvoorbeeld plaatsvinden aan de hand van een groter solidariteitsnetwerk en netwerk van wederzijdse hulp met reeds bestaande commons. Op die manier kunnen we ervoor zorgen dat reeds bestaande commons en andere commoning-praktijken niet gecoöpteerd worden door ofwel de Markt of de Staat.

Hier in Utrecht bestaan vele commons en commoning-praktijken met diverse gradaties van autonomie. Sommige commons zijn volledig teruggenomen en worden geheel buiten het systeem om gerund. Voorbeelden hiervan zijn de kraakpanden (het in gebruik nemen van leegstaande panden) en de guerilla-tuinen (het in gebruik nemen van ongebruikte stukken land) die overal opduiken. De “commoners” die deze commons beheren worden vaak actief gecriminaliseerd, vooral krakers hebben hier sinds de invoering van de antikraakwet in 2011 last van. Ook zijn er in Utrecht succesvolle semi-commerciële commons te vinden, wier producten op de Markt verkocht worden. Er bestaan daarnaast commons die zijn ontstaan als reactie op het falen van de welvaartsstaat. Zo begonnen lokale ouders met het collectief organiseren van hun eigen kinderopvang toen de commerciële kinderopvang duurder werd. Echter, niet alle commons reageren op het politieke proces: zo zijn lokale en biologische producten en stadstuinjes vooral “hip and happening”.

Wij stelden ons met *(Un)usual Business* de vraag waar we die commons en commoning-praktijken in de stad zouden kunnen vinden? Wat doen zij? En hoe doen zij het? Wat kunnen we van hen leren? Leeft de oude anarchistische en Marxistische visie voor een samenleving van “vrije associaties van productie” nog steeds? Is een samenleving van de commons mogelijk? Een samenleving die zelfgeorganiseerd is en gemeenschappelijk beheerd wordt, die de basisbehoeften en verlangens van mensen tracht te vervullen en het principe van collectieve solidariteit aanhangt?

In deze krant proberen we antwoorden te vinden op deze complexe vragen, “andere” economieën in Utrecht onder het wateroppervlak uit te tillen en een overzicht te geven van commoning-pratijken in Utrecht, want er is één ding duidelijk: Utrecht Meent Het. •

Dit is een aangepaste versie van de introductie voor de workshop [Organizing Strategies to Politicise the Commons](#), gepresenteerd op het 2.Dh5 festival 2015 in Den Haag.

VOEDSEL- KOLLEKTIEF AMERSFOORT

door Sara Schoch

Foto boven:
De winkel van het Voedselcollectief in
uitgestalde vorm. In de wintermaanden is
het aanbod geringer en de winkel kleiner
dan gedurende de rest van het jaar.

Foto links:
De voorraad standaard producten van het
Voedselcollectief in de loods van De War.

Foto's door Dorothee Oorthuys, februari 2015.

Het Voedselcollectief Amersfoort werd in 2011 opgericht om biologische landbouw en voedselsoevereiniteit te stimuleren. Sindsdien groeit het collectief gestaag. Wat is het effect van deze groei op het collectieve en fundamenteel alternatieve karakter van deze biologische markt? Het antwoord ligt in de horizontale organisatiestructuur.

Het Voedselcollectief als gemeenschapseconomie

Uit de schoot van De Expeditie – Centrum voor Geweldloze Verandering – ontstond in 2011 het Voedselcollectief Amersfoort. Bij de oprichting telde het initiatief 25 leden; de winkel werd in de achtertuin van De Expeditie opgebouwd. Dat past anno 2014 allang niet meer. Met ruim 200 leden is het collectief uit de tuin van De Expeditie gegroeid en gebruikt het nu een stukje van een voormalige lucifersfabriek, zo'n 500 meter verderop, net buiten het oude centrum van Amersfoort. De lucifersfabriek stamt uit 1881 en heet sinds 2002 De War (De plek voor pioniers). Het doet dienst als “broedplek voor kunst, techniek en duurzaamheid in Amersfoort”.¹ Het Voedselcollectief slaat hier haar voorraad op en bouwt elke donderdag en vrijdag in een deel van één van de loods de winkel op. Daarnaast wordt de ruimte van De Expeditie gebruikt voor vergaderingen en activiteiten.

Het Voedselcollectief wil lokale biologische landbouw en voedselsoevereiniteit stimuleren en daarmee consumptie op ecologisch, sociaal en economisch vlak verduurzamen. Er wordt veel gewerkt met kleine bedrijven. Niet al die bedrijven zijn gecertificeerd biologisch (SKAL), omdat certificering vaak een te dure en daarmee onhaalbare investering is. De telers voldoen wel aan de voorwaarden van het Voedselcollectief: er wordt geen gebruik gemaakt van kunstmest en pesticiden.

Bovendien worden alle producten die het Voedselcollectief verhandelt binnen een straal van 25km rondom het centrum van Amersfoort verbouwd. Hierdoor is er minder CO₂ uitstoot (want minder transport) en worden boer en buur dichter bij elkaar gebracht. Bovendien is de voedselketen hierdoor transparanter en worden de monopolies van grote supermarktketens, concurrentiestrategieën en sturende invloed van (inter)nationale handelsverdragen omzeild. Er ontstaat meer zeggenschap over pro-

ductie en consumptie omdat boeren zelf bepalen wat een product waard is en de consumenten bepalen wat er ingekocht wordt. Zo kunnen telers bijvoorbeeld kleinere hoeveelheden en producten met afwijkende vormen en formaten leveren, die zij aan groothandels niet kwijt kunnen.

Doordat de straal van 25km rondom Amersfoort heel strak wordt aangehouden, zijn de producten echt krakend vers. Ik kreeg een keer boerenkool met de sneeuw er nog op!

Het Community Economies project, dat onzichtbare economische vormen in kaart brengt, neemt projecten als het Voedselcollectief onder de loep. De onderzoekers die zich bij het project hebben aangesloten publiceren op de Community Economies website en dragen op die manier bij aan het gesprek over het heden en toekomst van economie. De nadruk ligt hierbij op de sociale en ecologische waarden van economie. De onderzoekers van Community Economies stellen zichzelf specifiek ten doel een debat te openen over de economie en ruimte te creëren waarin alternatieve economische praktijken geëxploreerd kunnen worden. Volgens hen is het noodzakelijk licht te werpen op de praktijken en kaders die ons begrip van economie vormen. Zij schetsen het beeld van een economische ijsberg.²

Het topje van de ijsberg, die boven het wateroppervlak uitsteekt, wordt gevormd door loonarbeid en kapitalistische ondernemingen. Echter, het overgrote deel

van de ijsberg bevindt zich onder het wateroppervlak en blijft aan het oog onttrokken. Hier bevinden zich de vormen van economie die financieel gewin niet als doel hebben: vrijwilligerswerk, wederdiensten, non-profit organisaties, zelfvoorzienende coöperaties. De kapitalistische interpretatie van economie, het topje van de economische ijsberg, beïnvloedt de manier waarop wij economie begrijpen en overschaduwt het dragende gedeelte onder water. Door de onzichtbare vormen van economie, vaak als alternatief bestempeld, boven het wateroppervlak uit te tillen is het mogelijk om economie op een veel bredere en sociale manier te begrijpen.

Deze kennis geeft een completer beeld van de economische werkelijkheid. Zo is de huidige financiële crisis geen crisis van het gehele economische systeem, al wordt hier wel op die manier over gesproken. ‘De crisis’ speelt zich hoofdzakelijk af in de bancaire wereld, in het topje van de ijsberg dus. Gemeenschapseconomieën zoals het Voedselcollectief ontwikkelen zich op alternatieve manieren en volgens andere waarden: het succes van de gemeenschapseconomie stoelt op samenwerking en sociale en ecologische duurzaamheid in plaats van op concurrentie en efficiëntie.

De economische crisis heeft nog een andere invloed op onzichtbare economische praktijken: aan de ene kant spelen de financiële perikelen zich buiten het terrein van de gemeenschapseconomieën af omdat hier andere waarden centraal staan, en aan de andere kant worden burgers, onder het mom van de participatiesamenleving (in het Engels de Big Society genoemd), aangezet om de gaten op te vullen die een terugtrekkende overheid achterlaat in de publieke sector. Deze complexe realiteit is alleen zichtbaar als economie in al haar diversiteit wordt beschouwd, als we de ijsberg dus in zijn geheel bekijken.

In een gemeenschapseconomie staat de onderlinge afhankelijk van en zorg voor de sociale en ecologische omgeving centraal. Hoe gaat het Voedselcollectief om met sociale en ecologische duurzaamheid? Hoe krijgt deze wisselwerking vorm in een collectief dat maar blijft groeien? Het Voedselcollectief in Amersfoort groeit gestaag en bestaat uit leden die allen belang hechten aan het stimuleren van lokale biologische landbouw. Hoe ervaren de leden van het Voedselcollectief die groei en hoe beïnvloedt de groei het reilen en zeilen en het succes van het collectief? Met andere woorden: *Wat is het effect van groei op het collectieve en het fundamenteel alternatieve karakter van deze biologische markt?*

Een donderdag in oktober

“Weet jij wat dit is? Is dit een Chinese kool?”

“Nee, dit is een spitskool. Ik zal je laten zien waar de Chinese kool ligt.”

Donderdagmiddag, 17:00 uur. Op schragen met houten planken staan kratten vol verse groenten en zuivel, per leverancier gesorteerd. Het is oktober en fris in de loods. De groenten blijven er goed onder; de bezoekers dragen dikke jassen. De eerste leden van het Voedselcollectief komen de loods binnen om de producten die ze een paar dagen geleden besteld hebben op te halen. De telers geven elke week aan wat voor en hoeveel fruit en groenten zij op de >

NOTES

- ¹ Zie de website van De War via www.dewar.nl.
- ² JK Graham-Gibson, *Economic Meltdown, Or what an Iceberg can tell us about the Economy* (2013). Beschikbaar via www.communityeconomies.org/Home/Key-Ideas.

woensdag kunnen oogsten en hoeveel elk product kost. Elke zondagavond stuurt het Bestelteam per email de elektronische bestellijst door naar alle leden. Wie het eerst bestelt, wie het eerst maalt: als alle producten vergeven zijn, kan er niet meer worden besteld. De bestelling komt woensdagochtend bij de telers binnen. Zij oogsten op woensdag en op donderdagochtend worden de producten opgehaald door het Ophaalteam; donderdagmiddag liggen ze in de schappen van de door het Winkelteam opgebouwde winkel. Op donderdagavond kan elk lid van het Voedselcollectief zijn bestelling op het aanrecht hebben liggen: “Doordat de straal van 25km rondom Amersfoort heel strak wordt aangehouden, zijn de producten echt krakend vers. Ik kreeg een keer boerenkool met de sneeuw er nog op!” aldus Dorothee, sinds 2012 lid van het Voedselcollectief en actief in het Winkelteam.

Het werk van het Voedselcollectief verdeelt zich over vier verschillende teams met specifieke taken. De winkel kan alleen draaien wanneer het Bestelteam de bestellingen opneemt en doorgeeft aan de telers en het Ophaalteam de oogst naar de loods brengt. Ieder Voedselcollectief-lid maakt onderdeel uit van één van de vier teams, dit vormt het collectieve karakter van het Voedselcollectief. Afhankelijk van beschikbare tijd en vaardigheden, draait ieder lid eens in de zoveel tijd een shift. Hester (lid sinds 2011) vertelt: “Ik ben contactpersoon van het Winkelteam. Dat vraagt wel wat tijd en nadenken. Het is niet altijd makkelijk te combineren met mijn werk, maar ik vind het leuk om met deze diverse mensen te werken. Daardoor word ik vaak op scherp gezet. De één is relaxt, de ander georganiseerd, de één werkt vanuit het hoofd, de ander uit het hart. Zo kan dat samen, dat is erg leuk en verrassend!”

Het Winkelteam is verantwoordelijk voor het reilen en zeilen van de winkel. Het team bestaat uit 90 leden en is daarmee het grootste team van het Voedselcollectief. De verantwoordelijkheden van het team zijn in 6 blokken verdeeld: blokken 1 en 2 bouwen de winkel op: zij zetten de schragen-tafels klaar; vegen de loods aan; controleren, sorteren, wegen en stallen de geleverde producten uit; zij maken naam- en prijsbordjes en printen de bestellijsten. Op donderdagmiddag vanaf 17:00 uur komen de leden hun bestellingen ophalen. Blokken 3 en 4 zorgen voor het draaien van de winkel: zij zien erop toe dat het goed loopt en helpen daar waar nodig; zij zijn er als iemand iets niet kan vinden of de weegschaal stuk is en zij herschikken de groenten. Eén lid bemant de kassa.

Op vrijdagochtend begeleidt blok 5 de laatste bestellingen. Wie aan het eind van de ochtend nog niet langs is

geweest wordt opgebeld. Eventueel wordt de overgebleven bestelling langsgebracht of tijdelijk gestald bij De Expeditie. Er blijft vaak wel iets over, maar nooit veel. Wat over is wordt de week erop in de vrijeverkoop verkocht. Blok 5 ruimt de winkel op: lege kratten worden opgestapeld zodat het Ophaalteam die de week daarop mee kan nemen naar de telers; de tafels worden ingeklapt en in een hoek gezet; de vloer geveegd. Aan het einde van de dag is het geld geteld en staat de hele winkel in een hoekje van 8m². Blok 6 komt vervolgens de voorraad tellen, de kwaliteit van de overgebleven producten beoordelen en bestelt indien nodig voorraad-producten bij.

Juist door de spreiding van de taken over de leden en de actieve samenwerking wordt er iets gecreëerd dat substantieel anders is dan de reguliere biologische markt.

Voor het lidmaatschap vraagt het Voedselcollectief om een eenmalige bijdrage van €20,-. Daarnaast wordt elke lid geacht op één of andere manier een actieve bijdrage te leveren binnen het collectief. Zonder deze actieve vrijwillige bijdrage van de leden zou het Voedselcollectief niet bestaan. En juist door de spreiding van de taken en de actieve samenwerking wordt er iets gecreëerd dat substantieel anders is dan de reguliere biologische markt: “collectieve verantwoordelijkheid”.³

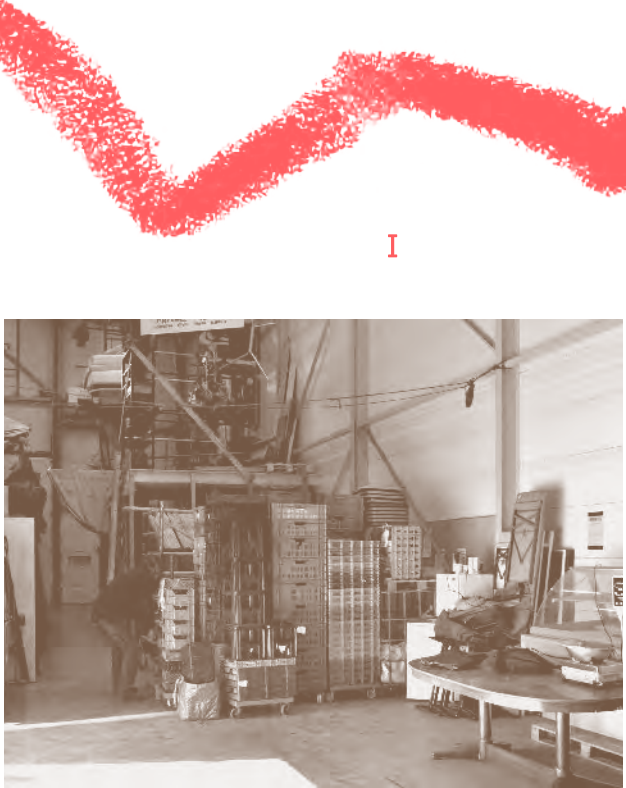
Dit is volgens politiek econoom Elinor Ostrom essentieel voor het reilen en zeilen van het collectief. De collectieve verantwoordelijkheid verbindt de leden van het Voedselkollectief. In navolging van geschiedkundige Peter Linebaugh⁴, die het relationele karakter van collectieven als het Voedselcollectief benadrukt, beschouw ik het Voedselcollectief als een sociaal proces. Het collectief is als het ware het product van de samenwerking van haar leden. De collectieve verantwoordelijkheid voor het Voedselcollectief wordt onder meer gefaciliteerd door de bepaalde waarden en regels: ieder lid ondersteunt de ideologie van het Voedselcollectief; ieder lid heeft evenveel zeggenschap en erkent en draagt bij aan de consensus besluitvorming; ieder lid levert een actieve bijdrage

aan één van de teams. Ieder team heeft beslissingsmacht over de gang van zaken in het team en kan kleine aankopen doen. Deze gezamenlijk waarden en regels zijn van groot belang voor het succes van het collectief.⁵

Groei, groei, groei en de organisatie van het collectief

Door de populariteit van het collectief groeit het aantal leden gestaag. In het eerste jaar kende iedereen elkaar, nu is dat bijna onmogelijk. Dit leidt tot meer anonimiteit onder de leden. De leden die ik sprak vinden dit geen probleem. Zij sloten zich niet bij het collectief aan om nieuwe mensen te leren kennen. Het gaat hen voornamelijk om de toegang tot lokale biologische producten en het bijdragen aan ecologische duurzaamheid. Echter, door het feit dat het sociale contact afneemt en de anonimiteit stijgt, zijn er leden die niet zo actief bijdragen. Tot op heden wordt ook dit niet als probleem ervaren. De algemene gedachte is dat de één meer tijd heeft dan de ander. Als het werk iedere week gedaan wordt en niemand zich er ongemakkelijk bij voelt, is het goed. In principe heeft iedereen evenveel ruimte om bij te dragen en lasten te dragen. Er heerst geen concurrentie en de hoeveelheid zeggenschap hangt niet af van de exacte (gemeten, zoals gebeurt in de economieën die zich in het topje van de ijsberg bevinden!) bijdrage van de leden. Sophie, lid sinds 2013, zegt hier het volgende over: “Als de groep kleiner zou zijn geweest, zou ik me meer inzetten. Nu zit ik in het flex-team, wat bestaat uit mensen die voor allerhande klussen kunnen worden ingezet. Maar ik word nooit gebeld met de vraag of ik iets wil doen. Blijkbaar is het niet nodig. Dat vind ik niet zo erg, dan heb ik nu tijd om de dingen te doen die ik wél nodig vind, thuis. Wel zou ik het vervelend vinden als ik achteraf zou horen dat dingen niet gelukt zijn omdat er te weinig mensen waren om de klus te klaren. Ik wil het wel graag horen als het nodig is, dan zet ik me graag in!”

De groei van het Voedselcollectief heeft niet alleen effect op de leden, maar ook op de telers rondom Amersfoort: in de afgelopen vier jaar is het aantal telers sterk gegroeid. De groeiende vraag naar biologische producten stimuleert lokale productie: “Sommige boeren hebben stukken onbebouwde grond weer in gebruik genomen omdat ze zeker zijn van de afname van het collectief,” aldus Abel,

oprichter van het Voedselcollectief en De Expeditie. Het feit dat de vraag het aanbod vaak ontstijgt, motiveert de telers om meer te produceren. Hierbij wordt het principe alleen lokale biologische producten af te nemen nauwlettend in de gaten gehouden. “Laatst is de samenwerking met een teler opgezegd,” vertelt Dorothee. “Hij bleek zijn koeien in de winter bij te voeren met niet-biologisch verantwoord krachtvoer en dus niet volgens de biologische principes van het collectief. Een aantal leden vond het jammer, de kaas was zo lekker. Maar het duurzaamheidsprincipe is leidend in het nemen van beslissingen”.

De grootte van het ledenaantal zou ook invloed kunnen hebben op de mate van inspraak in het collectief. Dit is in het Voedselcollectief echter niet het geval: voor het collectief is een gelijke mate van invloed erg belangrijk; een ideologie die zich diep in de organisatorische kant van het collectief wortelt. Om alle leden betrokken te houden en de collectieve verantwoordelijkheid gezamenlijk te voelen en te dragen is gelijke inspraak namelijk essentieel. De organisatiestructuur is gebaseerd op een sociocratische besluitvorming; alle besluiten die het collectief aangaan worden volgens consensus genomen: besluiten worden uitsluitend genomen wanneer iedereen het er mee eens is.⁶ Voorstellen worden vooraf aangekondigd, voorbereid en in de algemene ledenvergadering (ALV), die twee keer per jaar plaatsvindt, gepresenteerd. Hierna kunnen alle aanwezige leden voor of tegen stemmen. De tegenstemmers gaan in gesprek met degene die het voorstel doet. Als een lid niet overtuigd is van het belang van het voorstel gaat het niet door. Dan kan het eventueel een volgende keer weer ingebracht worden. Op deze manier heeft ieder lid zeggenschap over wat er binnen het collectief gebeurt. Ook de teams hebben een klein mandaat waarbinnen de teamleden consensus besluiten nemen zonder het gehele collectief daarvoor te hoeven raadplegen. Het werken met mandaten en de grootte van het mandaat is in een ALV collectief besloten.

Praktische besluiten mogen binnen de teams genomen worden, mits het binnen het vastgestelde mandaat valt. Alle principiële besluiten, alsmede besluiten waarmee veel geld gemoeid is worden door alle aanwezige leden in de algemene ledenvergadering (ALV) genomen. Zo is er laatst in de ALV besloten wat er met het financiële overschot moest gebeuren: “Een paar maanden geleden hadden we ineens €10.000,- in kas. Omdat we geen winst willen maken is dit in de eerstvolgende ALV besproken met de vraag: wat doen we ermee?”, aldus Abel. Om de kosten voor het draaien van het Voedselcollectief te dekken betalen de leden eenmalig een contributie van €20,-. Daarnaast is de prijs van de producten als volgt geconstrueerd: de prijs die de teler voor zijn product vraagt + 6% BTW + een marge van 10%. Met deze marge worden de kosten gedekt die gemaakt worden voor het ophalen van de groenten bij de telers, de kosten van de website en laatst is er bijvoorbeeld een klein koelkastje gekocht om de zuivel in te bewaren als de temperatuur in de loods te hoog is.

Doordat de agenda per mail onder de leden verspreid wordt, konden de leden zich op het overschotvraagstuk voorbereiden en voorstellen indienen. Zo stelde iemand voor een prijsvraag uit te schrijven voor een duurzaamheidsinitiatief, het winnende idee zou met het overschot kunnen worden uitgevoerd. Dit voorstel werd afgewezen. Uiteindelijk is besloten het geld weer

terug te laten vloeien naar de leden door de marges op de groenten te verlagen, totdat het overschot op is, dan worden de marges weer terug gezet. Zo wordt er geen winst gemaakt en blijft het geld bij de bron: de leden. Ten slotte is het doel van het Voedselcollectief om ervoor te zorgen dat biologische producten bereikbaar en betaalbaar zijn.

Met de groei van het collectief gaat er steeds meer geld om, hetgeen een aantal organisatorische vragen met zich mee brengt. Door de omvang is het collectief genoodzaakt zich te verantwoorden volgens reguliere, hiërarchische, richtlijnen. De horizontale organisatie van het collectief druist daar tegenin. Abel legt uit: “We willen niet zomaar voldoen aan alle formaliteitseisen die gesteld worden. Vorig jaar is er €50.000,- omgegaan in het collectief. Om niet met de belastingdienst in de problemen te komen, is er een bankrekening geopend, iets wat drie jaar lang niet nodig was. Om die reden hebben we een stichting moeten oprichten. Maar voor een stichting heb je een bestuur nodig, iets wat wij niet willen. Het suggereert hiërarchie onder de leden en dat bestaat niet binnen ons collectief. We zijn nu een collectief EN een stichting. Het collectief besluit alles, de stichting doet de financiën. Op die manier bepaalt de penningmeester dus niet wat er gebeurt. Hij zegt niet hoeveel geld er waaraan uitgegeven zou moeten worden, daar heeft hij het mandaat niet voor. Hij geeft alleen aan hoeveel financiële ruimte er is. Omdat de macht bij het collectief ligt en niet bij de bestuurders van de stichting (die gewoon leden zijn, maar voor de formaliteiten het bestuur van de stichting vormen), is er geen samenballing van macht. Hierdoor is het voor alle leden mogelijk evenveel betrokken te zijn.”

Transformatie van onderaf

Voedselsoevereiniteit betekent dat zowel de teler als de consument zeggenschap heeft over de productie en consumptie van het voedsel. Het Voedselcollectief stelt dat ieder lid kan bijdragen aan verandering ten gunste van de voedselsoevereiniteit: “Je kunt kiezen of je met je geld de groothandel en de industrie wilt spekken, of biologische kleinschalige landbouw wil bevorderen. Zo kun je bijdragen aan een eerlijkere wereld. Je helpt de productie, distributie en consumptie duurzamer te maken, zowel op ecologisch, sociaal als economisch gebied.”⁷ Veranderingen in de biologische markt ontstaan door duidelijke keuzes in de dagelijkse consumptie. Het stimuleert een duurzame verandering in consumptie ten gunste van voedselsoevereiniteit en duurzaamheid.

Ook vindt er verandering plaats door het horizontale karakter van het collectief en door het feit dat zij zowel binnen als buiten de kaders van de reguliere biologische markt opereert. Zij bevindt zich zowel in het topje van de ijsberg als onder het wateroppervlak. Door de vraag van het collectief verandert het marktaanbod; de biologische teelt neemt toe en de eerlijke, transparante handel groeit. Door vast te houden aan de principes van het collectief en die niet te isoleren van de rest van de maatschappij, oefent het collectief een transformatieve macht uit.⁸

Ik stel dat het transformatieve en fundamenteel alternatieve karakter van het Voedselcollectief met name in haar organisatiestructuur ligt. De horizontaliteit die het collectief aanhoudt is fundamenteel anders dan de werkmethoden van de grote bureaucratische bedrijven die de voedselketen overwegend beheersen.

Je kunt kiezen of je met je geld de groothandel en de industrie wilt spekken, of biologische kleinschalige landbouw wil bevorderen.

In het collectief wordt de macht niet vastgehouden door een enkeling op de top van de ijsberg, maar door alle leden samen. Het collectief is daarmee onderdeel van de enorme groei van gemeenschapseconomieën in Nederland. Het Voedselcollectief biedt een duurzaam alternatief voor de reguliere biologische markt en haar groei draagt bij aan de verspreiding van haar gedachtegoed.

Het Voedselcollectief is naar mijn mening een goed voorbeeld van een succesvolle gemeenschapseconomie, met een sterke focus op sociale en ecologische duurzaamheid zoals bestudeerd door de onderzoekers van het Community Economies project. De sociale waarden van het Voedsekollectief zijn essentieel voor haar voortbestaan en de gezamenlijk gedragen verantwoordelijkheid is haar sterke motor van het collectief. Het feit dat fundamentele keuzes gezamenlijk genomen worden, voedt de sociale duurzaamheid. Uiteindelijk stimuleert sociale duurzaamheid de ecologische duurzaamheid van de regio Amersfoort. •

NOTES

- ³ Elinor Ostrom, *Beyond the Markets and States* (2010), pp. 643.
- ⁴ Peter Linebaugh in George Caffentzis en Silvia Federici, *Commons Against and Beyond Capitalism* (2014).
- ⁵ Voor meer informatie over regels en principes t.a.v. collectieven zie Elinor Ostrom, *Beyond the Markets and States* (2010:653).
- ⁶ Meer over sociocratische besluitvorming: www.sociocratie.nl.
- ⁷ www.voedselcollectief.nl.
- ⁸ Massimo De Angelis en David Harvie, *The Commons* (2013) & Jan Rotmans, *Verandering van Tijdperk* (2014).

BIBLIOGRAFIE

Caffentzis, George and Silvia Federici: 2014 *Commons Against and Beyond Capitalism*. Community Development Journal 49(S1)192-1105.

Community Economies: www.communityeconomies.org

De Angelis, Massimo and David Harvie: 2014 *The Commons In: The Routledge Companion to Alternative Organization*. pp. 280-294. Routledge: New York.

De War: www.dewar.nl.

Graham-Gibson, JK: 2013 *Economic Meltdown, Or what an Iceberg can tell us about the Economy*. www.communityeconomies.org/Home/ Key-Ideas.

Ostrom, Elinor: 2010 *Beyond the Markets and States: Polycentric Governance of Complex Economic Systems*. American Economic Review 100(3)641-672.

Rotmans, Jan: 2014 *Verandering van Tijdperk: Nederland kantelt*. #neas: Bostel.

Sociocratische besluitvorming: www.sociocratie.nl.

Voedselcollectief Amersfoort: www.voedelkollectief.nl

VOEDSEL PRODUCTIE IN UTRECHT

Groene economie of *commoning*?
Van consument naar *commoner*.

door Maartje Verhaagen

Berlin, 632km
p. 18

Er heerst bij mij vaak een fundamenteel gevoel van onbehagen en vervreemding wanneer ik met mijn tassen vol biologische groenten rond zessen door de Voorstraat van Utrecht loop en andere gehaaste wandelaars, fietsers en bussen ontwijk. Voor de deuren van de supermarkten is het druk. Mensen wringen zich langs elkaar heen met tassen vol boodschappen, op weg naar huis om daar –vaak snel– iets lekkers op tafel te krijgen. Tussen al deze mensen met boodschappen krijg ik opeens het gevoel alsof de stad in razendsnel tempo aan mij voorbij trekt en ik mij machteloos, samen met andere Utrechters, in een maalstroom bevind. Een maalstroom waarin we onze dagelijkse behoeften vaak gedachteloos consumeren, overgeleverd als laatste schakels in de voedselketen. En hoewel we als consumenten steeds meer oog lijken te hebben voor de maatschappelijke context van voedselproductie, zo blijkt uit de groei van biologisch producten in de schappen van grote supermarkten, vraag ik mij af of we werkelijk bijdragen aan een duurzame toekomst? En zo nee, wat is het alternatief?

Anno 2014–2015 is er, net als in veel andere steden, in Utrecht, veel aandacht voor duurzame producten en projecten op het gebied van voedsel. ‘Lokaal, biologisch, puur en lekker’ lijkt de nieuwe slogan. Biologische supermarkten schieten als paddenstoelen uit de grond en in de schappen van de grote supermarktketens is een groeiend aantal biologische producten te vinden. Consumenten lijken zich meer bewust te zijn van de maatschappelijke context van voedselproductie en lijken bereid meer te betalen voor hun etenswaren om boeren in staat te stellen duurzaam te verbouwen.

Biologisch eten is een trend. Top-chefs roemen de smaak van biologische producten en er verschijnen steeds meer restaurants en kookboeken die ‘groen’ voedsel promoten: lokaal en biologisch is hip! Van *home-made* daktuinen en vrije-uitloop-eieren, tot een dagje in de week vegetarisch eten.

Maar is het vergroenen van de voedselmarkt de juiste oplossing? Is het kiezen voor groene producten genoeg voor een duurzame toekomst? De algemene, vaak simpele gedachte is: waarom kunnen we de marktmechanismen, de innovatiekracht en de technologie van het kapitalisme niet gewoon inzetten om de transitie te maken naar een duurzame toekomst? Banken die in duurzaamheid investeren, het opwekken van energie met windmolens, producten die langer meegaan, kleding van bio-katoen en een biologische voedselindustrie (Kenis en Lievens 2012). De algemene gedachte is dat als we de markt zo zouden kunnen organiseren dat als milieuvriendelijke alternatieven goedkoper en aantrekkelijker zouden zijn, investeerders, industrieën en consumenten toch uiteindelijk wel voor de groene variant kiezen (Ibid). Op die manier zouden we onze economie langzaam maar zeker kunnen veranderen naar een groene economie, en daarmee een duurzame toekomst.

Dat ecologische vraagstukken grote prioriteit hebben en dat er verandering nodig is, is algemeen bekend. En dat voedselproductie daar een grote rol in

speelt ook: denk alleen al aan prangende kwesties zoals bodemvervuiling door het gebruik van gifstoffen, bodemerosie en bodemonvruchtbaarheid door uitputting, milieuvervuiling door massaproductie in kassen, transportvervuiling, overproductie en vervuiling door verpakkingsmateriaal. De impact die het huidige massa-producerende voedselsysteem op het milieu heeft is groot. De groene economie lijkt het middel tegen deze problematiek en kan daarbij, zo is de algemene gedachte, ook nog eens op hun beurt voor nieuwe afzetmarkten zorgen die ons ook uit de huidige economische crisis zou kunnen trekken. De groene economie lijkt een wondermiddel. Maar is zij ook genoeg? Kenis en Lievens (2012) stellen van niet. In hun boek *‘De mythe van groene economie’* leggen deze academici en activisten uit dat voor de transitie naar een duurzame toekomst diepgaande maatschappelijke veranderingen nodig zijn.

In dit artikel wil ik, aan de hand van verschillende voedselprojecten in Utrecht en met de hulp van theorieën van onderzoekers als Kenis en Lievens, blootleggen, waarom een groene voedsel economie in Utrecht niet tot een duurzame toekomst leidt. Het is niet mijn doel om vergroening en duurzame projecten in een slecht daglicht te zetten. Echter, ik denk dat het essentieel is om verder te durven kijken, welke diepgaande maatschappelijke veranderingen nodig zijn en op welke manier we daadkrachtige alternatieven kunnen vormen binnen ons huidige voedselsysteem waar privatisering en consumentisme hoogtij vieren. Is het vormen van alternatieven die gebaseerd zijn op grote maatschappelijke veranderingen zoals gemeenschappelijk beheer, een utopie? Om antwoord op deze vragen te vinden, sprak ik met een biologische boer over de toegang tot landbouwgrond en met een biologisch voedselcoöperatief over hun radicale ideeën voor economische vernieuwing. Ik stap verder een hofje in Vogelenbuurt binnen dat beheerd wordt door de bewoners zelf en ik verken het project *‘Pluk de Stad’* dat ons er simpelweg aan herinnert dat er al heel wat voedsel groeit in Utrecht en dat we daar inmenging van de staat of markt niet voor nodig hebben. Met mijn laarzen aan trek ik de stad in, op zoek naar de groene economie en naar alternatieven voor het huidige voedselsysteem.

Van het land naar de markt

Met een kopje dampende melisse-thee zitten Ravi en ik in zijn pipowagen op het land bij het vuur. Een zachte motregen valt gezellig tegen de ramen, en ik schuif nog maar wat dichtër naar het vuur toe om warm te worden. Af en toe help ik Ravi op het stuk land waar hij biologische groenten verbouwt, groenten die hij voornamelijk verkoopt op de Utrechtse boerenmarkt die elke vrijdag op Vredenburg wordt gehouden. We hebben vandaag pompoenen gewassen en nu houden we uitgebreid pauze met een stevige lunch. We praten over vormen van voedselproductie die bijdragen aan een duurzame toekomst.

“Je ziet ook dat mensen veel meer zelf gaan verbouwen in hun achtertuin of gezamenlijk moestuinen in de buurt beginnen”, vertel ik Ravi, doelend op de vele initiatieven die ik in Utrecht zie verschijnen.

Ravi knikt. “Ja, maar ik geloof niet dat dat voor een grote verandering kan zorgen”, antwoord hij terwijl hij een hap neemt van zijn boterham. “Er is veel meer massa nodig om een stad te voeden. Daar zijn boeren voor nodig! Maar zolang de grondprijzen enorm hoog zijn, en de groothandelaren alleen voor weinig geld producten afnemen, zijn we afhankelijk van grootschalige en niet-biologische landbouw. De mogelijkheden voor duurzame kleine boeren of ondernemers zijn op dit moment nihil om daadwerkelijk een biologische revolutie te starten in de landbouw. Ik zie niet hoe het anders kan.”

Ravi, een boer met dromen en een realistische blik op het leven, heeft hierin gelijk. Hoewel de wachtlijsten voor een eigen moestuin in Utrecht groeien en steeds meer Utrechters hun tuinhandschoenen aantrekken en tijd investeren in het verbouwen van eigen voedsel, zal een werkelijke transitie naar duurzame voedselproductie vanuit een andere hoek moeten komen. Een alternatief dat een massa voedsel zal moeten kunnen produceren op een duurzame manier.

De hoge grondprijzen en drukkende consumentenprijs die Ravi noemt, zijn niet de enige problemen die de groei van de biologische voedselindustrie in de weg staat. Volgens de Vereniging voor Biologische Dynamische landbouw en voeding zijn geschikte landbouwgronden in Nederland zo verkaveld dat er weinig toegang is tot landbouwgrond voor jonge boeren en kleine ondernemers die ecologische belangen gelijkstellen aan economische belangen (bron: website Vereniging Biologische Dynamische landbouw en voeding). Hoewel er enthousiastelingen zijn die graag lokaal en biologisch zouden willen produceren is er simpelweg geen ruimte voor. De grootschalige niet-biologische landbouw neemt alle ruimte in.

Het is vrijdag en het is druk op de boerenmarkt. Twee mannen, de een wat jonger dan de ander, laden hun rieten manden vol met het groenten en fruit dat op Ravi’s kraam is uitgestald. De wind en kou lijken de klanten niet te deren, ze komen elke vrijdag naar de Vredenburg voor de wekelijkse boodschappen. Een jonge vrouw maakt een praatje met Ravi en weer een andere vrouw deelt recepten uit met Mariëlle, die al jaren achter de kraam werkt en vele klanten bij naam lijkt te kennen.

Nu ik Ravi en zijn bedrijf een tijdje ken, weet ik dat het hard werken is. Maar zijn bedrijf spreekt tot de verbeelding in een omgeving waar grootschalige >

niet-biologische landbouw de dienst uitmaakt. Door Ravi's trouwe en betrokken klanten en de directe afzetmarkt op de boerenmarkt, kan hij precies produceren wat zijn klanten willen zonder teveel te hoeven investeren. Bovendien betalen Ravi's klanten een eerlijke prijs. Op die manier delen zij de risico's van de biologische teelt en zijn zij niet alleen consument maar ook meer betrokken in de kringloop van voedsel. Door de houding van zijn klanten en door het harde werken, slaagt Ravi erin ecologische en economische belangen te verbinden en zichzelf en een tiental Utrechtse wijkbewoners in groenten en fruit te voorzien.

Pionier of Transitie?

In Utrecht zijn meer voorbeelden van biologische boerenbedrijven te vinden die groenten en fruit aan Utrechtse leveranciers en daarbij ecologische belangen in acht nemen zoals Oud Amelisweerd, De Moestuin en De Volle Grond. Zij leveren onder andere verschillende restaurants in de stad. Echter, door de groei van biologische eettentjes die met biologische en lokale groenten willen werken, ontstaat het aanbod de vraag. Groeimogelijkheden zijn er voor deze biologische boerenbedrijven nauwelijks in Utrecht omdat grond schaars is en investeringen uit blijven.

Naast kleinschalige voedselproductie, hebben deze bedrijven vooral ook een maatschappelijk en educatieve rol. Zo organiseren zij workshops omtrent duurzaamheid en bieden ze sociale werkgelegenheid aan. Naast het feit dat deze nevenactiviteiten zorgen voor de nodige inkomsten, zorgen zij op die manier ook voor een groeiende bewustzijn over de manier waarop voedsel wordt geproduceerd en geconsumeerd en hoe het anders kan. Hoewel deze stadsboerderijen floreren in tijden van 'biologisch, lokaal, eerlijk en puur', vraag ik me af of deze pioniers, die zeer zeker een belangrijke rol spelen in de transitie naar een duurzame toekomst, een grootschalige en diepgaande transitie teweeg kunnen brengen omdat de uiteindelijke productie van lokaal biologische voedsel aan Utrechtse kleinschalig blijft.

Kenis en Lievens (2012) stellen dat zolang kapitalistische waardepatronen normatief zijn in de maatschappij, er geen daadwerkelijke verandering zal plaatsvinden. Want zolang winst, privatisering en concurrentie de belangrijkste handelingsmotieven zijn, zal de huidige verkaveling van landbouwgrond in stand gehouden worden en de consumentprijs op grote schaal gedrukt blijven. Hierdoor blijft landbouwgrond schaars en biologische landbouw een dure en risicovolle onderneming. Dit maakt lokale biologische voedselproductie op grote schaal onmogelijk. Ravi's bedrijf en andere biologische landbouw- en veeteeltbedrijven rondom Utrecht zijn pioniers, uitzonderingen en mooie kleine initiatieven binnen de massaproducerende voedsel industrie. Ik vraag mij af wat er voor kan zorgen dat er wel een grootschalige transitie plaats kan vinden?

Een land van consumeren of commoning?

De groene economie en duurzaam consumentisme bieden geen op-

lossing voor de ecologische crisis, zo stellen Kenis en Lievens (2012). De focus op de groene economie vertrekt namelijk altijd vanuit een liberale visie op de maatschappij, aldus Kenis en Lievens (2012: 181). Deze visie gaat ervan uit dat de maatschappij de optelsom is van individuele markt-gebonden keuzes met daarboven een overheid die toezicht houdt op het grotere plaatje, een overheid die regels opstelt over het milieu en hier en daar ingrijpt (Ibid). Deze liberale visie op de groene economie ervan uit dat hoe meer mensen biologische groenten kopen en hoe meer biologische projecten er zijn, hoe duurzamer de toekomst wordt.

In deze visie lijkt het dus alsof de ecologische crisis voor een groot deel zou kunnen worden toegeschreven aan consumenten die niet kiezen voor duurzame producten en die altijd maar meer willen, zonder oog te hebben voor de rol die ze zelf in de maatschappij innemen. Kenis en Lievens (2012: 181) stellen dat deze rol van de consument in het oplossen van de ecologische crisis bevraagd kan worden. Want hoeveel keuze hebben we als consumenten uiteindelijk? Bedrijven en supermarkten profileren zich graag met duurzaamheid en biologische producten. Wil

Stadstuin de Bikkershof

je bijdragen aan een duurzame toekomst, dan werk je samen met deze groene bedrijven of koop je hun groene producten.

Maar wat als deze bedrijven of supermarkten tegelijkertijd producten invliegen vanaf de andere kant van de wereld? Of als zij zorgen voor verdere privatisering van landbouwgronden en verdere uitputting van de bodem? In hoeverre zijn we dan duurzaam bezig? En in hoeverre hebben consumenten dan een keuze? Dan blijkt de groene economie opeens een mooie groene vernis op een in essentie destructief mechanisme.

Aan de andere kant wordt de ecologische crisis vanuit deze liberale visie toegeschreven aan een overheid die faalt op te treden tegen klimaatverandering en milieuproblematiek. Door de aandacht te leggen op duurzaam consumentisme en een falende staat wordt de aandacht afgewend van onderliggende maatschappelijke en economische structuren die wel eens ten grondslag zouden kunnen liggen aan de hele ecologische crisis, aldus Kenis en Lievens (2012). De groene economie en 'duurzaam consumentisme' verandert het aanzicht van de markt, maar niet de markt zelf.

Onderliggende structuren: rethinking the commons

Mainstream economen zijn er de afgelopen decennia van uitgegaan dat privatisering van gemeenschappelijke bronnen zoals, land, olie, water, lucht en bossen,

ook wel de *commons* genoemd, het beste zou zijn voor een winstgevende en duurzame maatschappij. Gebaseerd op de theorie die door Garrett Hardin werd omschreven in het boek *'Tragedy of the Commons'* (1968), gaan deze mainstream economen ervan uit dat individuen eigenbelang altijd voor gemeenschappelijk belang stellen, en dat daarom gemeenschappelijke bronnen altijd uitgeput zullen worden als er geen private verdelingen van natuurlijke bronnen zijn en er geen overheid is die waakt over het algemene goed. Daarnaast zouden privatisering, concurrentie en winst zorgen voor voortdurende economische welvaart.

Gebleken is echter dat marktmechanismen gebaseerd op groei, privatisering en concurrentie, de *commons* juist ondermijnen en uitbuiten. Ook blijkt dat de overheid faalt als het gaat over ecologische vraagstukken, mede omdat de markt en de staat intrinsiek verweven zijn geraakt in het huidige neo-liberale tijdperk.

Er bestaan reeds vele weerwoorden op Hardin's tragedie van de *commons*, waaronder de theorieën van econome Elinor Ostrom. Binnen het discours van de *commons* speelde Ostrom een belangrijke rol omdat zij de *commons* definieerde als alternatief economisch en sociaal systeem. Ze toonde aan dat er meer is dan markt en staat alleen (Ostrom 1990). Uit haar onderzoeken blijkt dat lokale gemeenschappen ook zonder privatisering en staatsinmenging prima in staat zijn natuurlijke bronnen, zoals land, water en lucht, maar ook menselijke bronnen zoals kennis, op een ecologische en economische gezonde manier te beheren (Ostrom 1990).

De *commons* staan volgens Ostrom (1990) voor het terugwinnen en beheren van natuurlijke bronnen in een actieve gemeenschap van mensen op basis van gelijkheid en duurzaamheid. De *commons* staan voor een ander

soort maatschappij waarin eigendom, markt en staat opnieuw geëvalueerd worden. Het idee achter de *commons* is dat de aarde en haar natuurlijke bronnen ons allemaal toebehoren en dat we er allemaal afhankelijk van zijn. Gemeenschappelijke bronnen moeten daarom actief beschermd en beheerd worden voor het nut van iedereen in een voortdurend proces van *commoning*, dat ruwweg vertaald kan worden naar 'vergemeenschappelijking' (Ostrom 1990; Kenis en Lievens 2012). Om de *commons* te laten slagen is een actieve participatie van de leden van een gemeenschap, 'de *commoners*', nodig, alsmede allerlei democratische methodes en ruimtes om deze natuurlijke en culturele bronnen te beheren.

Commons zijn niet iets uit een ver verleden. Er worden constant nieuwe *commons* gecreëerd en *commoning* is een inherent onderdeel van ons dagelijks leven. Denk hierbij aan ouderenparticipatie crèches, open-source kennisdeling op het Internet of het onderhouden van een gezamenlijke moestuin. Allemaal voorbeelden van zogenaamde *commoning* praktijken. De *commons* bestaan in alle vormen en maten. Zo zijn er *open access commons*, zoals het Internet, waar iedereen toegang tot heeft en er zijn gesloten *commons* die actief worden beheerd door een bepaalde groep zodat de natuurlijke bron voor uitputting beschermd blijft (Kenis en Lievens, 2012: 223).

Wat Ostrom (1990)

laat zien met haar theorie van de *commons*, is dat gemeenschappen zelf in staat zijn natuurlijke bronnen in gemeenschap te beheren en ecologische vraagstukken op te lossen zonder dat daar een markt voor nodig is die is gebaseerd op groei, privatisering en winst en zonder inmenging van de overheid. Daarmee bieden de *commons*, met mechanismes die gebaseerd zijn op sociale gelijkheid, democratie en minder markt, een alternatief voor het groen kapitalisme, waarin het ecologische en maatschappelijke inherent verweven zijn.

Commoning land; initiatieven

Nadat we onze lunch hebben genuttigd in de pipowagen, en ik weer opgewarmd ben door de houtkachel, vertelt Ravi me over enkele initiatieven in Nederland die werken aan het 'vergemeenschappelijken' (of *commoning*) van landeigendom. Stichting Grondbeheer en Stichting Loverendale bijvoorbeeld, kopen landbouwgrond van schenkgelden en verpachten deze aan biodynamische boeren en tuinders. Op deze manier halen zij grond uit de speculatieve sfeer van de economie. Doordat jonge en gedreven boeren hierdoor geen groot startkapitaal meer nodig hebben, krijgen zij de kans een ecologisch duurzaam bedrijf op te zetten die ecologische aspecten in acht kan nemen. Stichting Grondbeheer stelt dat door het verlagen van de economische druk, boeren in staat worden gesteld te produceren zonder roofofbouw te hoeven plegen.

In Nederland, maar ook in andere delen van Europa, ontstaan meer en meer voorbeelden van dit soort gemeenschappelijke landeigendom; van publieke eigenaren tot landfondsen, crowdfundingprojecten en regionale aandeelhouders in grond.

Zichtbaar maken van dat wat al groeit

"Wat ons betreft gebruiken we het openbare groen als openbare groentewinkel!". De visie van het voedselproject 'Pluk de Stad' maakt het kernidee achter de *commons* mooi zichtbaar.

Op de website van Pluk de Stad vind je een kaart van Utrecht. Ik klik mijn buurt aan op de kaart en binnen een paar seconden zie ik waar en in welk jaargetijde ik eetbare groenten, fruit en kruiden kan plukken. Op dit moment bijvoorbeeld, hartje winter, kan ik bij mij om de hoek hondsdrif, vogelmuur, bieslook en kleeftkruid plukken, en voor een recept klik ik nog een pagina door.

"Door zelf te oogsten krijg je meer oog voor de natuur, vlakbij je in de straat", schrijft Pluk de Stad (bron website Pluk de Stad). En ze hebben gelijk. Niet alleen krijg ik meer oog voor het perkje groen in mijn straat, het geeft me ook een andere kijk op eigendom van de natuur. In heel wat openbare parkjes en perkjes groeien eetbare planten! Toegankelijk en gratis voor iedereen! Ik beseft dat de natuur ons dingen geeft die we buiten de markt en de staat om eigenlijk zo kunnen 'plukken'. Zomaar in mijn straat, voor mijn neus!

Het project Pluk de Stad is bedoeld als stimulans "om de rijkdom aan gezonde wilde planten die er in de stad te vinden zijn ook echt te gebruiken". Het is haar doelstelling om minder afhankelijk te worden van voedsel dat van de andere kant van de wereld komt, want, zo stelt Pluk de Stad, "er groeien hier in

Nederland

seizoens-

groenten om

het hele jaar van

te eten" (Ibid). Pluk

de Stad is een mooi initiatief en dat niet alleen onze ogen opent voor de natuur om ons heen maar ook vragen stelt bij eigendom en beheer van onze natuurlijke bronnen. Het maakt de *commons* zichtbaar en stelt ons in staat opnieuw na te denken over hoe we *commons* kunnen beheren.

Commoning voedsel

Maar een *common* wordt pas een *common* als een bepaalde gemeenschap besluit zorg te dragen voor die *common*, zo stelt Ostrom (1990). Ik beschreef al eerder mijn gevoel van vervreemding toen ik met mijn tassen vol biologische groenten door de Voorstraat liep. Terwijl ik mijn straat verder inloop en even stop voor het openbare perkje waar hondsdrif groeit (zoals Pluk de Stad mij informeerde) vraag ik mij af hoe ik als individuele consument een *commoner* kan worden.

Een bijzonder hofje

Midden in Vogelenvuurt, versholpen achter een onopvallende metalen poort tussen een rij met huizen ligt een hof. Het is een van de oudste gemeenschappelijk beheerde hofjes van Utrecht. De 'Bikkershof'. Nieuwsgierig open ik de metalen poort.

De poort komt uit op een lange gang waar foto's aan de muur hangen. De foto's vertellen me meer over de bewoners van het hof en over de energie die door hen aan deze plek gegeven wordt. Aan het eind van de gang, na een haag van bomen, kom ik uiteindelijk op een grote open plek tussen de huizen terecht. Het is echt een kleine oase in het midden van de stad. Verbaasd en geïnspireerd loop ik verder. Aan de ene kant is een vijver aangelegd met bankjes eromheen, en aan de andere kant zie ik kleine moestuintjes. Daarachter vind ik een kruidentuin, een grasveldje met picknicktafels en fruitbomen en een paar loslopende kippen. Een bewoonster loopt met een kruiwagen vol voedselresten richting een hok waar enkele konijnen in rondlopen. Ik spreek haar aan en enthousiast begint ze te vertellen over het hof.

Ze vertelt me dat het hof gezamenlijk en democratisch beheerd wordt door buurtbewoners. Er zijn vergaderingen en 'meewerkdagen' waarin bewoners de handen uit de mouwen steken. Het hof is de achtertuin van de meeste bewoners en daarom vind iedereen het belangrijk dat het goed beheerd wordt. "Dat is ook haar kracht", glundert de vrouw, "om zonder inmenging van de gemeente, maar door gedeelde verantwoorde-

lijkheid en actieve participatie de tuin in stand te houden".

De ene bewoner participeert iets meer dan de andere.

Na een eerste kennismaking sta ik een paar weken later met mijn laarzen aan in datzelfde hofje om deel te nemen aan één van de meewerkdagen. Ik schud enkele bewoners de hand en krijg gelijk een kwast in mijn hand gedrukt van de vrouw die ik eerder ontmoette en een groot initiatiefneemster blijkt te zijn. Terwijl ik me over een bankje bij de vijver buig om deze een nieuwe beits-laag te geven, kijk ik naar de vele activiteiten die in de tuin plaatsvinden.

Een groepje mannen staat gebogen over een motorzaag en bespreekt wat zij vandaag zullen doen aan het houten hekwerk. Een deel van het hekwerk is duidelijk aan vervanging toe. Twee vrouwen schuren een ander bankje en wisselen ondertussen wat laatste nieuwtjes uit over hun kinderen, terwijl twee buurmensen bijpraten over de staat van de verbouwingen in hun huizen.

Een *common*, zoals de Bikkershof, vraagt om betrokkenheid van deelnemers, een actieve gemeenschap en een voortdurend proces van *commoning*, stelt Ostrom (1990). En dat is op de meewerkdag goed te zien. Al zijn niet alle bewoners evenveel betrokken. "Ik heb niet altijd tijd voor de werkdagen", vertelt een jonge vader me die met zijn zoon op het grasveldje een balletje staat te trappen. "Ik vind het wel belangrijk, het is immers mijn achtertuin en het zijn mijn burens. Maar door mijn baan en kinderen is het soms lastig om tijd te vinden", legt hij uit. Maar dat niet iedereen evenveel tijd heeft voor het onderhouden van het hof geeft geen conflict. Er lijkt een natuurlijke balans te bestaan tussen enthousiaste actieve bewoners die door hun inzet en betalen van een bijdrage extra toegang krijgen tot de moestuin, en bewoners die minder betrokken zijn maar die wel verantwoordelijkheid dragen zodat het er geen rommeltje wordt.

Aan het einde van de middag komt een bewoonster ons koffie en appeltaart brengen, zelfgebakken met de appels uit het hof. De bewoners kloppen hun handen af en nemen uitgebreid de tijd het gebak te verorberen en ondertussen de laatste nieuwtjes uit te wisselen. Op de meewerkdagen wordt niet alleen de tuin onderhouden maar ook sociale relaties.

Nieuw is de Bikkershof niet. Het is een van de oudste hofjes van Utrecht. Al tientallen jaren werken de bewoners op deze manier samen en hebben ondertussen ook actieve relaties opgebouwd met ondernemers uit de buurt. Zo halen zij bij de biologische supermarkt om de hoek elke dag het restafval van groente en fruit op voor de dieren en de composthoop. Bewoners en omliggende bedrijven zijn dus betrokken in het wel en wee van de goed-onderhouden tuin.

> Lees door op pagina 21.

I. The notion or buzzword “care” can be a fruitful and inspiring point of entry into central questions concerning the revolutionary potential of the commons. Not only is caring one of the basic needs which must be met in any society as part of a set of reproductive practices and arrangements, I believe that looking at care relations also opens up questions of what constitutes the revolutionary subject and their ethical relations today. What circumstances prompt us to care, how do we make this reproductive process happen, and what exactly does caring mean? In my master’s thesis I explore the topic of care from different angles, looking at oppressive care relations and whether there is radical, transformative potential to be found in alternative practices of care.¹ To feed this kind of radical imagination I entered into a process of exchange and discussion with radical/anarchist parent activists. With their spaces that take the form of squats and autonomous social centers they strive to organize differently and remain independent from the norms and constraints of the market where care must be bought. They look for that same independence from Europe’s condition of a withdrawing welfare state, which increasingly serves no other purpose than to make people active members of the workforce. Caring is a devalued and feminized practice in society, and much of it is invisible. However, I found that if care is organized in common (outside of state and capital) within activist communities there is a potential to ask different questions about how we want to live together and what the commoner, the revolutionary subject can be. And maybe rethinking predominant modes of organizing caregiving within our communities is a backdoor through which new forms of struggle can be imagined.

2. In January 2013 in Utrecht, the Netherlands, Marxist-feminist activist and teacher Silvia Federici gave a talk on commons as a form of anti-capitalist politics. For her, anti-capitalist commons have a double function. Firstly, they are “spaces from which to reclaim control over the conditions of our reproduction,” and secondly, these spaces can be a basis from which to struggle against processes of capitalist enclosure and continuing disentanglement from markets and from the state.² It can be a basis for sustainable social movements and for experiments in living, cooperating, and struggling together differently. In this light I also follow researcher and cultural worker Manuela Zechner, who argues for the growing need to construct alternative caring networks. She asks: What experiments need to become possible? And what experience and tools-resources do we already have?³

Story 1 : Constructing commons as communities of care

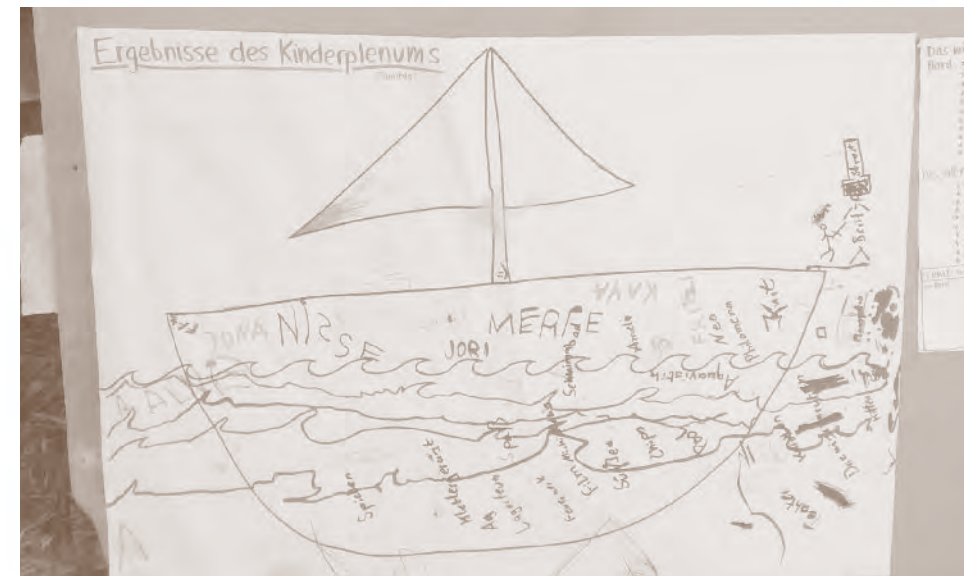
Janneke became an activist through the Occupy movement, when her three children were already in their teens if not older. A grandchild was soon born. Becoming politically active had a lot of effects, positive and negative, on her relationship to her kids, and their kids. As she tends to jump into things headfirst and then become burnt out from the intensity of involvement, playing with her grandson and working in her veggie garden were important healing practices for her. While her house is an anarchist common she underlined that it is not some bubble disconnected from the rest of society. This is mostly due to the fact that one of her sons is still in school and lives with her. She told me why the construction of alternatives in living together, commons as I would call them, are especially dear to her. In an argument with her son about her critique of the way the world is shaped, she told me that he, “expressed it once in a very, very clear way. He said, ‘all this has destroyed my world, but I don’t have an alternative to it. I don’t see a different world yet. So all I see is what goes wrong, and there is no alternative.’” It is her experiences of commoning which triggered Janneke’s answer. Referring to squats and housing projects, she said, “I can tell them, yes there is an alternative, because I know a lot of people who do things in a different way.” In the same conversation she said, “So, I believe in the bubbles that arise everywhere, connected. And then if it grows bigger it grows bigger. If it doesn’t it doesn’t.” Staying in a collective housing project for some time also had an immediate effect on her health. While she managed to deal with her depression through therapy and mindfulness, she also told me, “there is a tiny bit that I am not able to solve myself, and for that tiny bit

I need the medication. And if I stop taking the medication within one week I will be like ‘grrr’ [tense], this, all the time. And I noticed when I go to places like a camp or a squat and I stay there for a couple of days, I don’t need my medication.”

CHILDCARE PRACTICES OF RADICAL PARENT ACTIVISTS

COMMONS FOR/IN SOCIAL MOVEMENTS

by Deborah Sielert

Outcome of the Children's plenary

In my thesis I used the commoning of childcare as a more or less conscious form of including children in autonomous spaces which are often commons in which people meet to cook, learn, exchange, and plan and work on their struggles. I have been part of an activist camp and autonomous spaces of encounter in which different people struggle for a better life and these experiences have shaped me in profound ways. While the world might be dominated by either the public or private sphere, in these environments I saw that commoning is possible, and that it transformed the way I relate to people and motivated the energy and passion I have for my own struggles. All of these commoning experiences are always “only” experiments in living together differently, but they give us an idea of the possibilities involved in these alternatives.

This is why I set out talk to a number of parent-activists in and around Utrecht, Hanover, and Berlin about how they practice and frame their experiences caring for children within activist spaces. The stories create a patchwork of what I encountered as a result of these discussions. Throughout the research phase of this project, I have repeatedly listened to reports about positive and recharging childcare practices in the participants’ anarchist and radical left movements. These have happened in contexts in which social reproduction is organized collectively for particular spaces —commons— even if only for a weekend activist camp.

Story 2 : Devaluation of care as a feminized activity

I also heard stories about the difficulties and stumbling blocks encountered in actively involving children in parent-activist communities. One of them concerns the fact that childcare as a form of caregiving is feminized and devalued; it is seen as unimportant. Joop started the conversation on this subject in clearly stating a lot of frustration with respect to considering children within his movement experience. Childcare never seemed to be a topic, even in a magazine he was editing in the 1990s. Joop entered the autonomous scene in the Netherlands in the early 1980s and has been active since then. He has two children, a son who is already studying at the university and a toddler. In this sense he has, as he said himself, a sense for different activist generations and their interaction with children. He remembers an article he wrote for a radical left magazine in which he stated, “I’m not going to visit any squat bar anymore unless they make a children’s corner.” The reaction to this within the community was notable, he said. “Everybody thought it was very funny, which is telling, you know. I mean, it was meant to be funny, but the fact that it is considered funny is also a bit depressing.”

Hanna, who at the time of the interview just moved into a new collective house project (Hausprojekt) with her partner and her toddler mostly shared positive experiences she had with her community after the pregnancy. However, she also tells me, with an ironic undertone, that she often sees her fellow activists thinking: “I could write an immensely important text in the same amount of time.” She says the intellectual work of writing a text for the movement is considered a more important task, as an activist, than doing the dishes.

Lisa is also in the process of building up a huge housing project with her fellow activists. There is a lively and regular discussion on the topics of children and child-friendliness in that environment. In general, her (queer-feminist) community was supportive from the beginning, considering attempts to counter the gendered division of labor, for example, to be a high stakes measure. Lisa’s daughter Kim asked many questions and Lisa learned a lot from trying to explain to her what she thinks is the right answer. Experimenting with a childcare model that goes beyond the nuclear family was part of her life since she became pregnant. Of the project she said:

We are trying, in the project, to see this somehow equivalently. But in praxis, I would say, it has again another value for the people. That’s, for example, one of these things I see in Kim when she says, “Yes, but, Nele,” or whoever else, “she doesn’t do so much for the project.” I once answered, “But, well, she does take care of the kid or she sewed the swags for the backyard-fest.” It is already in the children’s heads, that sewing doesn’t have the same value as knocking down a wall. It is like that often, people talk about who carried heavy stuff upstairs or how great they were at using the drill. And a lot less about reproduction stuff.

Story 3 : Striving to relate through difference

Lisa said, I ask myself sometimes . . . I am a bit unsure sometimes, if our forms organizing, if that is adequate and right. And I am in a lot of exchange about this with other parents in the project. There actually were situations in which Kim [her daughter] said, yes, she wants a plenary as well, a children’s plenary. But there were also other parents in the project who thought that these are the kinds of forms in which grown-ups organize themselves and children might have totally different possibilities. And this need to make a plenary is, indeed, that they want to imitate and somehow, it’s a game... And not at all the way they negotiate their needs.

I myself have experienced a children’s plenary at an activist camp, in which the children not only voiced their wish to stop fighting and arguing with one another, but also to not have carrots in the food. They wanted to make bread on sticks in the fire, a theater workshop in the circus tent, and wished for more chips and chocolate. The plenary was led by an activist who has experience working with children in this context. What I find interesting is the way the facilitator presented the outcome of the plenary in the general meeting of the camp (because the children participants were too shy to talk). She seemed to have actively adjusted the content to accommodate what is accepted in or closer to an outcome of a similar meeting in a grown-up session. This means she left out some of the wishes of the children, namely all the ones concerned with chocolate and chips. I have concluded for myself that with a skilled facilitator, such a structure can work very well for children, but that it also is clear that the outcome of such a meeting can be, in many ways, different from and sometimes incompatible with the grown-up dominated structure, culture, and values of the camp. There seems to be a question at stake: How do we to relate to others in respecting their difference and possibly radical alterity?

NOTES

- 1 See Deborah Sielert, [“Commons that Care: A qualitative approach to practices, reflections and the radical imagination of parent activists.”](#) Master’s thesis, Utrecht University, 2014, <http://studenttheses.library.uu.nl/search.php?language=en&qry=Sielert>.
- 2 Silvia Federici and George Caffentzis, “Commons against and beyond capitalism,” *Community Development Journal* 49, no. S1 (January 2014): pp. 92-105.
- 3 Manuela Zechner, “A politics of network-families? Precarity, crisis and care,” in *nanopolitics handbook*, ed. Paolo Plotegher, Manuela Zechner, and Bue Rübner Hansen (New York: Minor Compositions, 2013), pp. 183-196.
- 4 Chiara Bottici, [“Imaginal Politics: Images Beyond Imagination and the Imaginary”](#) (Columbia University Press, 2014), p.1.

Story 4 : Visions of unproductivity

Hanna’s story largely circled around a new “Hausprojekt” she just moved into with her partner and father of her child. Having experience with her activist community, I was very surprised by the positive experiences she had with them after her pregnancy. Although she and her partner are the main caregivers for their child, fellow activists and her political group are regularly willing to take responsibility for caregiving. We traced most of these positive experiences to the space of the Hausprojekt. Her six-month-old baby was present during our conversation; the interruptions made it a lot more difficult to concentrate but also enlivened the meeting. I think this is a perfect mirror of what happens when children become a visible part of activist (and other) spaces. Hanna concurred on the value of their involvement in saying, “I believe there is such a moment in which the child takes up a lot of space. Then the political discussion is not necessarily the focus anymore and everyone does things casually. In this case, I believe it becomes more relaxed and not so dogged because one is somehow a bit distracted.” Instead of only seeing the negative side of distraction, instead of mourning the loss of productivity through children’s presence at their meetings, Hanna developed a vision of how politics can look different. It was the experience of commoning childcare in her activist spaces that became vital. She says she wants to see politics become more serene or easygoing, and not be so verbißen [dogged], because she believes that would make “dealing with children and care activities easier in general.” Hanna’s reflection on moments of disruption or discontinuity within political processes is an important one in that it troubles a productivity ethos present in a lot of political groups. Working on the inclusion of different political subjects in communities takes time and space. And considering the disruptive moments in their transformative potential, rather than as interruptions, opens up possibilities to bring forth ideas of what living and struggling together can look like alternatively.

> Vervolg van pagina 17.

De Bikkershof is een voorbeeld van een ecologische en sociale tuin die bewoners en ondernemers op kleine schaal verbindt in een kleine kring van voedselproductie en sociale ruimte. De Bikkershof laat hiermee zien dat *commons* in grote stedelijke omgevingen mogelijk zijn.

De groei van projecten zoals De Bikkershof geeft weer dat steeds meer mensen zich in de rol van *commoner* kunnen indenken. Vooral in onze tijd van haast en vervreemding lijken mensen behoefte te hebben aan nieuwe vormen van verbinding en bottom-up initiatieven. Mensen lijken zich te willen inzetten voor zaken die er voor hen toe doen en lijken daarbij in staat te zijn gemeenschappen te beheren en te creëren zonder een rol voor de markt of staat.

Commons of kapitalisme: nuances en tussenvormen

Om de hoek van de Bikkershof zit Estafette, een biologische winkel en overkoepelend groothandel in biologische voeding, bekend als Odin-Estafette. Het bedrijf maakt al 30 jaar werk van de radicale ideeën over maatschappelijke vernieuwingen van Rudolf Steiner die een economie voorstelde op basis van broederschap in plaats van concurrentie en privatisering (uit 'De krant van een betere wereld').

In het begin van de twintigste eeuw stelde Steiner een 'associatieve economie' voor waarin producten, handelaren en consumenten zich verbinden in coöperaties om zo tot rechtvaardige prijzen en nuttige producten te kunnen komen en daarbij ecologische aspecten in acht te kunnen nemen (Ibid). Steiner stelde vast dat wanneer grond of kapitaal privébezit is, een kleine groep mensen in een machtige positie zal komen te staan zonder werkelijk productief te zijn. Deze kapitaalmachtigen maken dan alleen producten om economische winst te genereren, zonder zich werkelijke in te zetten voor de behoeften van de maatschappij.

Binnen coöperaties echter, kunnen consumenten aangeven wat zij nodig hebben waardoor bedrijven beter af kunnen stemmen op vraag en minder grondstoffen en energie verspillen. Bovendien, wanneer consumenten in contact staan en deel zijn van bedrijven kunnen zij beter inzicht krijgen in de manieren waarop een eerlijke prijs tot stand komt. Op deze manier kunnen duurzame relaties ontstaan, stelde Steiner (Ibid). De rol van de overheid in deze 'associatieve economie', is daarbij om, als onafhankelijke orgaan van de markt, op te treden in naam van burgers en het algemeen goed.

De coöperaties die Steiner beschrijft, bestaan al heel lang en kunnen gezien worden als een vorm of onderdeel van *commoning*. In Europa is er sinds de jaren tachtig een groei van coöperaties ontstaan als reactie op verregaande kapitalisering en neoliberalisme. In Utrecht is Odin-Estafette als coöperatief voor biologische voedsel, hier een mooi voorbeeld van.

Ik ben benieuwd hoe Steiners principes in de praktijk worden gebracht en waar de moeilijkheden en mogelijkheden liggen voor het bedrijf. Omdat ik zelf sinds kort in de winkel werk, kijk ik rustig rond en houd mijn ogen open, op zoek naar *commoning* praktijken.

Estafette-Odin werd in 1983 opgericht als biologische groothandel. Het heeft inmiddels 18 winkels, een webwinkel, een bezorgdienst en 300 medewerkers. Op het eerste gezicht ziet de winkel er uit als ieder

andere kleine biologische supermarkt. De producten zijn biologisch of biologisch-dynamisch verbouwd en bij de groente- en fruit- afdeling is duidelijk te lezen van welke plek en soms zelfs van welke boerderij het product afkomstig is. Net als in andere winkels laden consumenten hun karretjes of mandjes vol met producten en wordt er binnen het bedrijf hard gewerkt om onkosten, zoals huur en arbeid te dekken.

Wat het verschil maakt, is dat het bedrijf zich in essentie heeft georganiseerd als coöperatie, bestaande uit verschillende soorten leden. Zo zijn er kapitaalleden, klanten en medewerkers. Mensen kunnen lid worden: zij dragen dan bij aan het werkkapitaal van de winkel en betalen in ruil voor het lidmaatschap een lagere prijs voor de producten. Doordat het bedrijf gedragen wordt door verschillende partijen kan het niet verkocht worden. "Kapitaal is geen economisch goed", vertelt oprichter Koos Bakker in de 'Krant van een betere wereld'. Volgens Bakker is kapitaal nooit bedoeld om te worden geconsumeerd. Als een privé-persoon eigenaar is of exclusief aanspraak maakt op het bedrijfsvermogen kan dit sterk verstoring werken op de andere factoren: hoe je medewerkers belooft, hoe je inkoopt, de prijzen voor de consumenten en de voedselkwaliteit. Bij Estafette vloeit de winst die wordt behaald niet naar één persoon of één bepaalde groep maar gaat terug naar het bedrijf zelf.

"In onze visie is de toekomst van de landbouw en onze voedselvoorziening een gemeenschapsvraagstuk, nu is dit geheel gefragmenteerd", aldus Bakker. "We willen geen economie die verdeelt en heerst, maar een economie die juist heelt en bindt. De boeren bewerken het land in opdracht en met het mandaat van de community, en de community leeft daarvan, financiert mee en deelt mee in de risico's en de voordelen die ontstaan tijdens de samenwerking." (bron: Krant van een betere wereld). Zo is iedereen verantwoordelijk en maakt iedereen deel uit van het voedselsysteem.

Wanneer je de winkel binnenstapt ziet het er op het eerste gezicht uit als een 'normaal' bedrijf. Maar er zijn enkele aanwijzingen voor het coöperatieve karakter: het actieve gebruik van de groenten- en fruitabonnementen bijvoorbeeld. Klanten en leden kunnen zich abonneren op tassen met groenten en fruit zodat boeren verzekerd zijn van inkomsten.

Naast deze abonnementen, geeft Estafette aan dat klanten ook betrokken worden in klantenpanels zodat zij voorkeuren kunnen doorgeven en het aanbod beter kan worden afgestemd op de vraag. Op open dagen bij de betrokken boerderijen, kunnen consumenten de plek ontmoeten waar hun voedsel vandaan komt. Hiermee wil Odin-Estafette samenwerking en het gemeenschapsgevoel versterken.

Het valt mij op dat in de praktijk maar een kleine groep klanten werkelijk actief betrokken is in dit voedselsysteem door de verschillende vormen van participatie en de grootte van het bedrijf. Naast deze kanttekeningen, is Odin-Estafette, een voorbeeld van een tussenvorm van een alternatieve economie; door het delen van een gezamenlijke verantwoordelijkheid als lid in het kapitaal, en door gebruik van groenten- en fruitabonnementen.

De vraag is of coöperaties zoals Odin-Estafette op grote schaal marktmechanismen zoals verkaveling, privatisering en concurrentie, kunnen weerleggen. Landbouwgronden zijn nog altijd in handen van groot-schalige niet-biologische bedrijven en consumentenprijzen blijven gedrukt. Het is daarom belangrijk kritisch te blijven naar coöperatieve voedselcollectieven – zoals Odin-Estafette – en te bedenken hoe coöperatieven op grote schaal kunnen worden

toegepast om een groot platform te creëren voor een alternatieve economie.

Is een duurzame toekomst mogelijk?

De transitie naar een duurzame toekomst gaat niet zonder diepgaande maatschappelijke veranderingen, stellen Kenis en Lievens (2012). De voorbeelden van de kleinschalige projecten in Utrecht laten zien waar de valstrikken van de groene economie liggen en hoe alternatieven gevormd kunnen worden.

Caffentzis en Federici (2014) stellen dat wanneer we spreken over de *commons* we verder moeten denken dan lokale experimenten of lokale initiatieven. De *commons* gaan over een maatschappelijke beweging en onderliggende structuren. Caffentzis en Federici (2014) pleitten voor een maatschappij die beheerd wordt door *commoning* netwerken: solidariteitsnetwerken die elkaar ondersteunen en kritisch naar elkaar kijken. Lokale of regionale *commons* kunnen helpen om de welvaart binnen de lokale of regionale gemeenschap opnieuw te verdelen, stellen Kenis en Lievens (2014), maar dragen zelden bij aan herverdeling over gemeenschappen heen binnen de gehele maatschappij (Kenis en lievens 2011: 223). We moeten daarom initiatieven van *commons* – kleine projecten – als zaden beschouwen, die klein beginnen maar uitgroeien tot een alternatieve maatschappij.

Deze realiteit, schrijven Caffentzis en Federici (2014), is misschien wel niet zo utopisch als we ons indenken. *Commons* hebben altijd al bestaan, en elementen ervan zijn dagelijks om ons heen te vinden. Bovendien zijn er genoeg voorbeelden van grote maatschappijen die de *commons* als basisprincipe hebben. *Commoning* is mogelijk!

Maar een makkelijk proces is het niet. Wie echt iets wil veranderen en *commoning* tot een dagelijkse praktijk wil maken, moet leren omgaan met strijd en conflict, met macht en tegenmacht, verschillende belangen en ideologische tegenstellingen. Het vraagt om een voortdurend proces van overleg en beheer. Hoewel niet eenvoudig, lijken de *commons* een noodzakelijk alternatief. Structurele veranderingen die meer dan welkom zijn wanneer we verder willen komen dan de groene economie.

Ostrom stelt dat overheden en *commoning* projecten goed naast elkaar kunnen bestaan. De overheid moet de *commons* erkennen en een gezonde relatie met de *commons* bewerkstelligen. Een voorbeeld hiervan is dat de gemeente Utrecht de Bikkershof vrij laat in haar beheer. De overheid zou een ondersteunende functie kunnen hebben zodat projecten als Pluk de Stad, gezamenlijke moestuinen, gedeelde landbouwgronden en coöperaties kunnen groeien en een daadkrachtiger platform en alternatief kunnen worden voor de groene economie.

Wanneer ik nu rond zessen door de Voorstraat loop met mijn tassen vol biologische groenten, begrijp ik mijn vervreemding. Met de grond. Met het eten. Met de mensen om mij heen. Als ik kies voor een duurzame toekomst moet ik niet alleen consument zijn en alleen voor groene producten kiezen, maar van bottom-up gaan deelnemen aan de maatschappij; een *commoner* worden. En dan samen met andere *commoners* die duurzame toekomst tot realiteit brengen. •

“There is hardly a society that does not have the commons at it’s heart.”

by Linebaugh

8

BIBLIOGRAFIE:

Caffentzis, G., & Federici, S. (2014). "Commons against and beyond capitalism". *Community Development Journal*, 49 (1), 92-105.

'De krant van een betere wereld' http://www.ajstichting.nl/pags/docs/5-rudolf.steiner_830191.pdf.

Kenis, Anneleen en Lievens, Matthias 2012 'De Mythe van de groene economie', uitgeverij Jan van Arkel Utrecht.

Ostrom, E. 1990 *Governing the Commons: the evolution of institutions for collective action*, Cambridge University Press.

Pluk de Stad, <http://www.plukdestad.nl/>

Vereniging voor Biologische en Biodynamische Landbouw en Voeding <http://www.bdvereniging.nl/publicaties/bodembezit.php>.

6

GEN
THE
/ / COMM
GEN

III

XII

II

IX

VI

VII

Resisting Enclosure through
Creative Commoning
in Kanaleneiland

By L. Grace Weber

De Moestuin
p. 16

De Volle Grond
p. 16

XIII

TRIFYING
COMMONS
MONING
TRIFICA-
TION

7

Lively District: With the development of the renewal area Kanaleneiland aims to transform the currently rundown outdoor area into a high-quality, vibrant metropolitan area. Additionally, a substantial and varied program will be integrated, which ultimately will result in intense and vivid use of public space.¹

Every day that passes, one can see a moving van, a container being filled up with housing leftovers, and what is named of “foreign emigrants”, leaving. // Every day that passes, one can see some “local young students” taking up an empty space, and rebuilding it, putting new curtains, opening shop.²

At the Margins of the City:
Kanaleneiland’s Gentrification &
“Creative Commoning”

One week after I arrived in Utrecht I found myself lost, pedaling through Kanaleneiland in an ultimately unsuccessful attempt to find a newly opened art commons in the area. Having recently arrived from the US, I was quite aware of the irony of getting lost on streets named “Amerikalaan”, “Rooseveltlaan”, and “Columbuslaan”. Quite adrift in this maze of colonial inspired thoroughfares, I foreclosed on my previous plans in favor of familiarizing myself with the namesakes of like-

wise lost European “explorers”—“Magelhaenlaan”, “Livingstonelaan”, “Marco Pololaan”, “Bartolomeo Diazlaan”, and “Vasco Da Gamalaan”. These explorative encounters revealed derelict apartment blocks sitting next to buzzing construction sites; unsanctioned street art and established cultural venues side-by-side advertisements for anti-kraak housing corporations and construction companies.³ To me these visible contradictions appeared as signs of significant physical and demographic restructuring afoot in Kanaleneiland; student-, artist-, and “precariat”-led projects of creative and urban commoning projects were evidently part of these gentrifying processes.^{4,5} Like a vast majority of the artists, students, and “creative commoners” in Kanaleneiland, I was an outsider coming onto a tenuous, violent, and constantly shifting terrain of emerging commons—housing, resource-sharing, care-based, creative, and other socially reproductive practices—and enforced enclosures. And I was a factor and agent in these struggles, regardless of my intent. Many of the newly arriving Kanaleneiland residents I eventually spoke to were, likewise, “very aware that we were not walking there as empty vessel[s].”⁶

To understand the interplay of commoning, enclosure and gentrification, my *(Un)usual Business* research focused on Kanaleneiland’s creative milieus and artistic commons. A creative presence is never innocent and never without impact: Kanaleneiland’s artists and students, as the “creative class,” are the new nationally, economically, and culturally productive and valued bodies. They are also a gentrifying presence who signal the impending enclosure of any and all pre-existing commons and commoning practices in the area. To understand this tension, I focus on the (un)usual Business of “creative commons,” as well as art projects that question, interrogate, and upset these processes through creative, everyday practices. >

I primarily engaged newly arrived or temporary residents who, in their creative commoning practices, inevitably enable and hasten the enclosure of pre-existing community commons. Throughout this case study, I rely on their accounts and projects to look toward a more ethical, anti-capitalist artistic commons, ones that might be disruptive to the violence of displacement and state-cooptation rather than complicit in these processes of gentrification. Overall, this research project hopes to open up space for critically engaging the creative commons and its practices against the backdrop of a gentrifying city.

Beautifying the Margins: Understanding “Creative” Gentrification

Kanaleneiland’s creative and urban commons present an unambiguous project of gentrifying “urban renewal”, with major demographic and physical changes becoming most visible around 2009. One artist working against gentrification in the area said:

The idea was [that] we revitalize these zones in order to increase the value of the property and we speed up gentrification processes by also offering the society the possibility social consciousness; so we invite artists to occupy temporarily a location and speed up the gentrification process.

As in other Dutch cities, the municipality of Utrecht worked with anti-kraak and other housing corporations to offer students, artists, and “creative commoners” the role of “keeper[s] of the aesthetic and symbolic quality of the public space, but also ... the opportunity to make [their] mark, at an early stage, on a future piece of central urban domain.”⁷ Architects, designers, and multimedia artists are subsequently tasked with mobilizing their creative energies toward creating state- and capital- supported common spaces. Eiland8, in partnership with housing corporations renovating and building in the area, helps guide this input; it leases cheap studio spaces to students and artists, while distributing considerable money to their creative projects.⁸ These grants are based on the voting of residents, targeting the young artists and students streaming into the cheap, temporary housing in the area. Several of the residents I talked to pointed out that this “democratic” process is tightly controlled by Eiland8, which is itself funded partly through monthly resident contributions:

Part of your rent went to this [housing company] organization that was meant to bring people together, make the neighborhood better and definitely to give the neighborhood a better look. You know, gentrification sort of things. Part of our discussions [as activist artists] were a critique of this organization.

The Utrecht municipality, given to branding the city as “the most innovative, talent-rich and creative city in The Netherlands,”⁹ is likewise prone to see creative commoning practices as a way to lessen the direct impact of economic and housing crises, as well as recent cuts to social services:

Someone behind a desk came up with the idea that [Kanaleneiland] had to be a creative city ... and we were the ones who were organizing and making stuff but they were kind of working against us ... but it was mostly important that it created good publication/publicity, while we just wanted to do good stuff for ourselves and our neighbors.

Additionally, the public-private partnership between the municipality and housing corporations is indicative of a general trend in contemporary Dutch urban and creative policy:

What is happening in the Netherlands because of the [budget] cuts in culture is that artists are expected to fill in the gaps ... geographical gaps, but also on a meta-level, in places where the state has failed in producing something very concrete.

Many of the artists I spoke to were also activists critical of these public-private partnerships, organizations like Eiland8, and the overall gentrification they saw implemented in Kanaleneiland. No one was naively claiming that these transformations were not occurring, or that they were positive in nature. One resident, who had lived in the area since 2010, recounted that when she first moved in:

There were always people outside. ... Also everyone would dumpster dive. ... The experience of walking or biking through the neighborhood really changed over the years because at first there would be a lot of people outside. Then Turkish and Moroccan families moved away and there were much less people in the streets because the new Dutch artists didn’t want to hang out there. ... [At first] my neighbors were really looking out for people, checking with each other, calling each other out if there was too much trash or noise ... I felt there were people watching out for us and that made us feel safer. Now after several years, all these people have moved away.

Another artist, involved in the anti-gentrification project locatie: KANALENEILAND,¹⁰ spoke to the necessity of critically and creatively engaging the processes that power gentrification:

It is a process of city transition. You cannot really overlook it, you cannot really fight it, but you can work around it in order to create a more sustainable way of how things are implemented and how you position yourself within it ... this is what we were trying to inspire people to do, looking at gentrification not as the enemy but as something you can position yourself within, and try to have a more sustainable way of how things are done, because it’s going to evolve and change anyhow.

locatie:KANALENEILAND was part of a larger creative project by Expodium, an Utrecht-based political arts collective whose work has engaged gentrification and creative practices in both Utrecht and Detroit, Michigan.¹¹ The project applied for, and was granted, an apartment by the creative agency partnered with Kanaleneiland’s housing corporations; they used this space to establish a residency

for artists that began in mid-2011. In addition to creative events held in the apartment, the project built an unapproved porch onto the property to create a common meeting point and social space. They also partnered with artists and activists already present in Kanaleneiland to turn their informal nightly walks into NIGHTWALKERS. This endeavor was organized around various themes, and aimed to inspire “various formulations of agency and bottom-up response[s] to gentrification.”¹² One of the organizers of NIGHTWALKERS recounted:

We always invited people from the neighborhood because the whole idea initially was that you look at the neighborhood but through other eyes ... still at that time people thought it was scary to walk around, there were still a lot of mixed groups living there, some people were catcalled a lot ... so it was an idea of walking together. It was also a dynamic of getting to know people.

These walks inhabited public spaces that had been rendered mostly deserted, especially at night, by the displacement of Moroccan and Turkish families in the years prior. The NIGHTWALKERS also attempted to establish a relation between people within common spaces, as well as between residents and the physical geography of the neighborhood itself; these “creative commoning” relations, building off of everyday encounters between bodies and physical space, speak to locatie:KANALENEILAND’s approach to gentrification:

What we were trying to do is to try to stimulate people into thinking differently and subsequently act differently than was it happening with [gentrification] in any way possible. For example, from skateboarding in the middle of the street, or aerobics classes underneath the

bridge, to communal dinners. It is not necessarily political in the strictest notion of the word but it addresses politics and the commons in a broader sense. And it is accessible to everybody not as an art performance or art event ... [but] this needs insane amount of work and [a] rethinking of strategies and practices to develop a language that is accessible to people.

The residency ended in 2012 and resulting publications detail the project’s work.¹³ The porch remains but the surrounding terrain continues to change quickly and drastically, both physically and demographically. The cheap housing, increasingly visible creative projects and cultural venues, and a developing reputation as an “up-and-coming” neighborhood continue to draw the precariat to Kanaleneiland for now. Through these processes of urban restructuring, the municipality plans to shift the future city center towards Kanaleneiland; it is thus unclear how long the area will remain a “safe haven” for artists, students and creative commoning.

Centering “Problematic” Subjects: Creative Commons as Enclosures

Commons theorist Silvia Federici has argued that commons possess a “potential to create forms of reproduction enabling us to resist dependence on wage labor and subordination to capitalist relations.”¹⁴ However, the most visible creative commoning in Kanaleneiland is produced through/around art spaces and critical, creative projects like locatie:KANALENEILAND; many of these projects are supported financially or nominally by both capital and the state. As such, these commoning practices are positioned at an illuminating point within (and between) contemporary processes of accumulation and anti-capitalist resistance to these forces. Most importantly in regards to the former, art spaces and “creative class” consciousness play particular roles in engendering gentrification as a form of capital accumulation, or what David Harvey has delineated as ‘accumulation by dispossession’: these newer residents assist private capital directly and indirectly with enclosing pre-existing common spaces (and resources) deemed “problematic” by the state.

In Kanaleneiland, this particular accumulation is evidenced in a 2007 law supported by the city of Utrecht and private housing corporations. Though it was later deemed unconstitutional, this law banned public assembly in parts of the neighborhood, prohibiting more than four people from gathering publicly.¹⁵ In service of the newly arrived population, this law foreclosed on (a) commons not approved or recognized by the Dutch state or capital interests. A commons autonomously cultivated and inhabited by the previous inhabitants of Kanaleneiland —mostly (im)migrant and first-generation working class Turkish and Moroccan families— was too “problematic,” or too threatening to both capital and state interests, to be allowed to endure.

locatie:KANALENEILAND’s porch project can be seen, in this light, as an attempt to intervene in the ongoing enclosure of public space. The porch provided a physical point for socializing and loitering despite the general antagonism in the Netherlands towards young Moroccan and Turkish men inhabiting common spaces without a direct purpose. This attempt, however, was dampened by the new population’s reliance on the state and on police to “safeguard” public and private spaces. Rather than becoming a respite from the increasing police surveillance and harassment in the area, the porch project

further illuminated the tensions around different conceptions of common safety, racism and xenophobia in Kanaleneiland. In reality, those “problematic” young Turkish and Moroccan men were no safer on the porch than they were down the street. In fact, given the high likelihood of engaging with newcomers likely to call the police if they felt “threatened,” many youth avoided the porch and the surrounding area while the project was active.

Through my research I spoke to a youth worker from the area about the porch; she recounted that after locatie:KANALENEILAND left the space the porch was maintained as a point of socialization for youth in the neighborhood. Many of the older youths, who previously felt surveilled or unwelcomed, also began to socialize near or on the porch. Still, this case makes clear that Kanaleneiland’s pre-existing common culture of care, safety and socialization >

has always been in direct tension with emerging creative commons and artistic practices. For the most part, these unintelligible or obscured commons have subsequently been destroyed by the surveillance and harassment of a racist and xenophobic “security culture.” Prevalent amongst the newcomers without any community ties, and couched in the rhetoric of Kanaleneiland as an unsafe, “problematic” neighborhood, this securitization has evolved a new culture where “the cops are called quite easily.”¹⁶

Urban(e) Commoning: Cities as Creative & Cultural Commons

*Through their daily activities and struggles, individuals and social groups create the social world of the city and, in doing so, create something common as a framework within which we all can dwell. While this culturally creative common cannot be destroyed through use, it can be degraded and banalized through excessive abuse.*¹⁷

Kanaleneiland’s creative commons exist in critical relation to the play of state and capital forces that power enclosure, foreclosure, and gentrification processes. While it now contains an ever-growing creative class of students, artists, and young “precariats” drawn by cheap rents and state city planning programs, Kanaleneiland was built in the 1960s as a model neighborhood. Architecturally planned as a productive “commons,” its physical spaces were designed for individual privacy, consumerism, and productive labor. Structurally, the community’s housing, work, and shopping were physically separated but immediately accessible, promoting the conception of Kanaleneiland as a self-sufficient neighborhood. When these initial residents left, the Dutch middle-class was replaced by mostly working-class, first- and second-generation Turkish and Moroccan families. These communities began independently reutilizing these spaces in non-state-supported commoning practices. As marginalized, surveilled and so-called “problematic” communities, they were (and are) much less likely to rely on the police or state agencies for social services, support and safety. In many cases these governmental institutions of social “betterment” and community welfare enable further oppression and marginalization migrant populations. As in many places, this resulted in various forms of commoning practices and mutual aid emerging to support the community without state involvement. To further investigate the overlapping of urban commons in neighborhoods like Kanaleneiland, in this section I address the various thinkers who contribute to the figuring of the city as an urban, cultural, and creative commons.

In this section’s epigraph, David Harvey articulates a materialist (pre)figuring of the city as a culturally creative common. He likewise points to a potentially productive dissonance in the charged and contradictory relation between the commons and processes of enclosure. In this framing, protecting non-commodified and anti-capitalist commons might necessarily entail some form of “enclosure,” as would a community’s demand for local autonomy from the state. However, Harvey’s urban commons is more than just a contested physical space, or a non-commodified ethic of caring and sharing through communal (re)production. The commons is more than demarcated land, or even a social or cultural process. Rather, a commons is “an unstable and malleable social relation between a particular self-defined social group and those aspects of its actually existing or yet-to-be-created social and/or physical environment deemed crucial to its life and livelihood.”¹⁸ In other words, all of the interpersonal relationships crisscrossing diverse urban landscapes (pre)figure the city commons, and our “social practices of commoning” are as integral to the commons as a defined location. In *Revolution at Point Zero*, Silvia Federici similarly envisions this relation as an activity of producing common subjects, where “no common is possible unless

we refuse to base our life, our reproduction on the suffering of others, unless we refuse to see ourselves as separate from them.”¹⁹ To this point, one artist active in NIGHTWALKERS spoke to the necessity of maintaining stable and open interpersonal interaction as a basis for commoning relations:

There was not a clear control of who is entering this zone, who is getting these apartments and what are their responsibilities . . . also it creates this problematic of how you expect art to be the mechanism for creating social cohesion when it’s already completely broken down and then additionally dismantled by you moving people to other places, but it definitely creates mistrust and so forth.

In this case, the constant material changes brought by gentrification—from the temporary nature of housing to the ongoing displacement of Turkish and Moroccan inhabitants—helped to forestall possibilities of enmeshing the new creative commoning practices with pre-existing social commons in Kanaleneiland.

The commons is also (pre)figured as a site of immense creativity and cultural (re)production. Harvey cites Michael Hardt and Antonio Negri’s *Commonwealth*, where the theorists proffer a cultural commons that is “not only the earth we share but also the languages we create, the social practices we establish, the modes of sociality that define our relationships, and so forth.”²⁰ Assisted by the production and spread of knowledge via technologies of advanced capital, such a commons would be plentiful and expand over time, offering a commons of abundance. But in her critique of their argument, Federici posits that—in line with most of the contemporary theorizing of “the commons”—Hardt and Negri focus on establishing the preconditions for new commons rather than looking to existing commons for possibilities, tactics, and strategies. In doing so, they overlook the material relations that form the basis of their ever-expanding cultural commons—the labor, technologies, and transnational flow of knowledge/capital on which it depends. Federici also takes them to task for ignoring the integral aspects of the reproduction of everyday life upon which all commoning activity rests. In the context of Kanaleneiland, Federici’s critique of Hardt and Negri illustrates a resonant tension in contemporary theorization about the commons: the erasure of existing social/care/reproductive commoning practices in favor of new, exciting, and utopic “emerging” commons.

One might wonder where all this commons theory meets actual commoning practices. To follow Federici’s thinking, creative and cultural commoning must address (and be accountable to) the material and social relations of gentrification, in terms of both the processes of enclosure and in the emergence of new, especially “creative,” commons. This story is not new, nor is it unique to Kanaleneiland. It begins with spunky young upstarts searching for affordable shelter to house their precarious lives and forms of artistic (re)production. This “creative class” often lands (through state directive or financial need) in historically working-class neighborhoods populated by communities of color, migrant workers, asylum seekers, and refugees. In conjunction with capital (rent/food price increases, the commodification of social/care relations) and state (proliferation of private surveillance, community policing, and city “safety” measures) forces, new creative commoners then displace supposedly “less creative,” so-called “problematic” residents. Like Kanaleneiland, such neighborhoods almost always already contain a pre-existing commons, along with a multiplicity of unfixed and evolving commoning practices emerging out of the shared burden of reproducing a community’s social and cultural life with little to no state or financial support. Often reliant on the invisible care labor of women, queers, children, and the elderly, these invisible commons are integral to what Maria Mies, pulling from Karl Marx, calls the “production of immediate life”: a feminist concept of work “oriented towards the production of life as the goal of work and not the productions of things and of wealth.”²¹ This emphasis on a

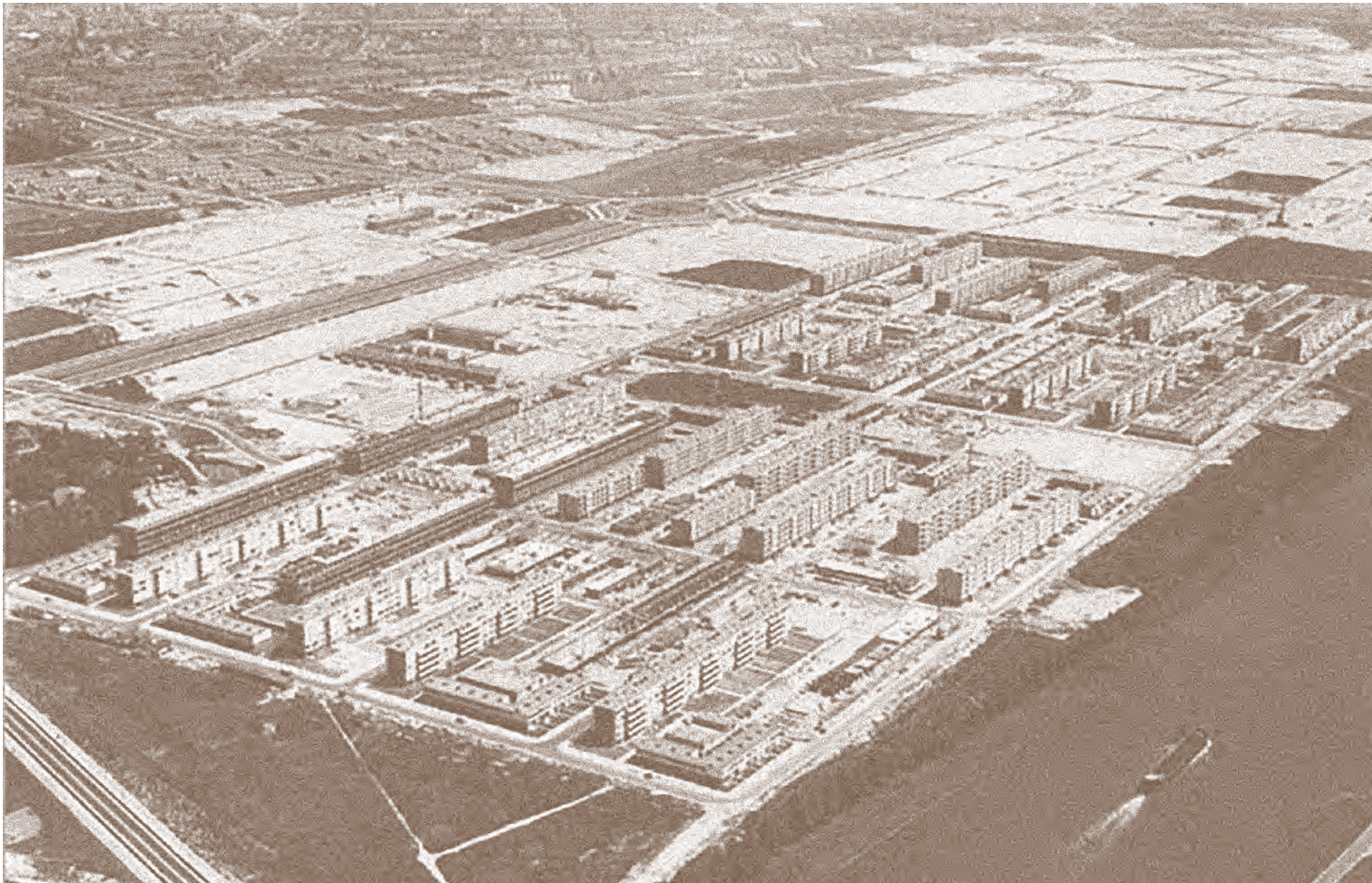

Photo top:
Kanaleneiland Zuid
(Architectuur.org)

common social reproduction is also what Federici alludes to when she cites Mies’s slogan “no commons without community”: “Community as a quality of relations, a principle of cooperation and responsibility: to each other, the earth, the forests, the seas, the animals.”²²

Some of the creative projects questioning gentrification that I looked at took up this call, attempting to engage pre-existing community relations as a basis for new commoning practices. But most emerging creative commons seek to create their own, new, artistic community relations, which are at times formed in direct opposition to the people already residing (and commoning) in gentrifying neighborhoods. These tendencies explicate an ongoing tension around ethical commoning in an era of state co-optation/deployment of “the commons”—what would it look like to creatively common with an awareness of all the other commoning practices already in play? Or, perhaps, how to cultivate creative and ethical commoning practices that might traverse, link, or weave multiple kinds of commons and methods of commoning? What kinds of art practices engender movement towards a more accountable commons? To this end, in the words of one Kanaleneiland artist, how might creative commoning practices “stimulate people into thinking differently and subsequently act differently ... [about gentrification] *in any way possible?*”²³

Insurgent Marginalities: Towards a Creative (Under)commons

*“In the undercommons . . . this ongoing experiment with the informal, carried out by and on the means of social reproduction, as the ‘to come’ of the forms of life, is what we mean by planning; planning in the undercommons is not an activity, not fishing or dancing or teaching or loving, but the ceaseless experiment with the futural presence of the forms of life that make such activities possible.”*²⁴

Gentrification processes (in name) aim to “revive” and “diversify” the physical, financial, and demographic landscape of certain communities. They succeed by (at times violently) enclosing on the diverse pre-existing social/spatial relationships of the city commons, on our infinitely possible intimate and daily relations, and on our accountability to one another in a shared time and space. To this point, I’ve questioned what tools (or toys) we need to explore how to prefigure a creative commons while also being accountable to pre-existing commons. While I cannot offer adequate answers in the space provided, I find Stefano Harney and Fred Moten’s *The Undercommons* a salient concept that, along with such questions, might help negotiate a more responsible elaboration of creative commoning.

The Undercommons interrupts the primacy of an explicitly defined, politicized and anti-capitalist commons, with its implicitly presumed population of mostly white, masculine, heterosexual, Christian commoners. Harney and Moten offer the “undercommons” as a conceptual shift “to develop a mode of living together, a mode of being together that can be shared not as a model but as an instance.”²⁵ This articulation of an “undercommons” is situated within a genealogy of Black radicalism heretofore ignored by almost all major theorists of the commons. Harney and Moten’s explication of the “undercommons” extends this Black radical tradition, exposing and celebrating the affective insurgency and forms of mutual aid “common” to black life/lives across time and location. This conception of an “undercommons” importantly highlights a complete erasure of race and ethnicity from most of the dominant theorizing about the commons, and is thus an apropos mode for attending to race and ethnicity in Kanaleneiland’s creative gentrification processes.

The Undercommons presents a valuable shift in creatively thinking-through the “commons” as something—a feeling, a movement, a “mode of living together”—that is always already present, though it is often invisible to those outside its affective reach. In this turn, Harney and Moten speak directly to the cooptation and enclosure of gentrification processes, pointing out that as soon as a commons is publicly recognized or acknowledged, its regulation (and thus cooptation) is inevitable. Even tactical resistances to enclosure “can only be a politics of ends, a rectitude aimed at the >

regulatory end of the common.”²⁶ The value of centering a purposely (un)figured “undercommons,” one that is “already here, moving ... more than politics, more than settled, more than democratic,” one that “surround democracy’s false image in order to unsettle it.”²⁷ is precisely that its radical potential cannot be coopted or deployed by capital and state interests.

In the “undercommons” of Kanaleneiland the “planners”—both the “problematic” Turkish and Moroccan youth as well as the students, artists, and “precariats” employed in the neighborhood’s creative revitalization—“are still part of the plan. And the plan is to invent the means of a common experiment launched from any kitchen, any back porch, any basement, any hall, any park bench, any improvised party, every night.”²⁸ As the authenticated “planners” of the future creative Kanaleneiland, creative commoners have direct access to the resources supporting the planned renewal of their neighborhoods. Appropriate them, redistribute them, use them to plan: such resources could be adapted to support an unsuspected “common” insurrection against gentrification, an “up/downrising” inspired by, and waged from, an unseen “undercommons.” The unauthorized, so-called “problematic” “planners” must also strategize, should also plan and be part of the plan; and from the unintelligible undercommons they might transform the “problematic” into the “crisis” needed to disrupt processes of gentrification. In the ordinary, every-day interactions in Kanaleneiland, the “planners” can plan in ways that defy the notion of “planning,” and explode normative notions of what is “creative” and what is “common”. And in any struggle against seemingly insurmountable forces, the use of unauthorized and unrecognizable tools, toys, and concepts is always a plus.

The varied and seemingly mundane relations, encounters, and instances of the “undercommons” reveal a potentially radical pre-/un-figuring of creative commoning. Rather than bringing pre-existing “undercommons” into the realm of recognition, creative commoners might do well to think downward into the affectively insurgent, always ready, and ever-unintelligible “undercommons”. Some of creative commoning surveyed here points to a fomenting simmering, a potential new mode of being together, and the beginning of a insurrectionary, creative (under)commons; but what else might be done to interrupt, to trip, to displace the use of creative commoning as a mode of gentrification in Kanaleneiland (and elsewhere)?

A “creative (under)commons” demands myriad experiments with the seemingly banal or mundane aspects of our daily lives—from reproduction to total destruction—across scattered visible and hidden relations, and between diverse peoples, physical spaces, and affective powers. This experimental relationality demands that creative (under)commoners be accountable to the omnipresent legacies of slavery, colonialism and economic imperialism. In order for a creative (under)commons to manifest unmired by colonial white supremacy, patriarchy, heterosexism, xenophobia, ableism, and the like, those commoners who are the beneficiaries these systems of oppression and control must also actively work to destroy them. A creative (under)commons requires this critical work and self-reflexivity, but it also thrives through an infectious, affective and joyful consciousness. Indeed, this is its threat. The creative (under)commons persists as an ultimately hopeful place: it both looks towards un-figured radical futures and gestures towards more accountable and situated commoning practices in the present.

This entangled force of the (under)commons urges creative commoners to plan around, through, and against gentrification processes, as well as the forces mandating this violent accumulation. Here, in the commonness of night walks, porch communing, collective consumption, and community security, the possibilities of creative (under)commoning might be seen—they might even multiply. The creative (under)commoners to come must be prepared to study, to plan, to pre- and un-figure, and in all this plotting create a insurgent common relation that might begin to unweave the abiding bonds between gentrification and creative commons:

*Before someone says let's get together and get some land. But we're not smart. We plan. We plan to stay, to stick, and move. We plan to be communist about communism, to be unreconstructed about reconstruction, to be absolute about abolition, here, in that other, undercommon place, as that other, undercommon thing, that we preserve by inhabiting. Policy can't see it, policy can't read it, but it's intelligible if you got a plan.*²⁹ •

NOTES

1 OKRA Landscape Architects, “Kanaleneiland Centre,” [OKRA](http://www.okra.nl/en/projects/kanaleneiland-centrum), (accessed 10 February, 2015) <http://www.okra.nl/en/projects/kanaleneiland-centrum>.

2 João Evangelista, “Part 1, first days: On Nostalgia, Decay and the Absence of Reason,” [locatie:KANALENEILAND](http://locatieKANALENEILAND), 16 September 2011, accessed 10 February 2015) <http://locatiekanaleneiland.blogspot.nl/2011/09/first-days.html>.

3 See Aisling Marks, “Squatting, Alternative Spaces, and Anti-capitalist Commons: A Socio-Spatial response to the Housing Crisis in Utrecht” in [\(Un\)usual Business #I, Utrecht Meent Het](#). p. 30, (Utrecht: Casco, 2015).

4 The term “precariat” is a neologism combining “precarious” and “proletariat” referring to an emerging class of precariously, temporarily, and under-employed members of the working class. It also indicates individuals who, due to economic crisis and sometimes choice, are employed in jobs below their education level. See also, Guy Standing, “Defining the Precariat: A Class in the Making,” [EUROZINE](#), 14 April 2015, (accessed 12 February, 2015) <http://www.eurozine.com/articles/2013-04-19-standing-en.html>.

5 The term “gentrification” was coined by sociologist Ruth Glass in 1964 to describe the economic, demographic, commercial, cultural, and material changes brought by urban “revitalization/renewal” projects: Glass observed that “The social status of many residential areas is being ‘uplifted’ as the middle class-or the ‘gentry’-moved into working-class space, taking up residence, opening businesses, and lobbying for infrastructure

improvements.” Japonica Brown-Saracino, “Gentrification,” [Oxford Bibliographies Online](http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199756384/obo-9780199756384-0074.xml), (accessed 10 February 2015) <http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199756384/obo-9780199756384-0074.xml>.

6 Kanaleneiland, artist interview, 2014.

7 Bavo, “The Dutch Neoliberal City and the Cultural Activist as the Last of the Idealists,” (accessed 5 February 2015) <http://laps-rietveld.nl/wordpress/?p=824>.

8 <http://www.eiland8.com>.

9 “Investing in Utrecht,” [Utrecht Municipality Online](#), (accessed 5 February 2015) <http://www.utrecht.nl/english/investing>.

10 According to the documentary blog of the project, [locatie:KANALENEILAND](#)’s “physical space is located in an apartment at the Auriollaan and is set to function as a roof for a series of activities organized by invited artists, neighborhood initiatives and organizations... By putting the apartment at the Auriollaan into use, Expodium commences a project that constitutes itself as a creative agent and critical voice within gentrification processes carried out in the area.” Artists were invited to do one week residencies, document their work and process, as well as participate in ongoing projects like NIGHTWALKERS and events held at the Auriollaan apartment.

See the project’s work and documentation at [locatie:KANALENEILAND](#) blog: <http://locatiekanaleneiland.blogspot.com>.

11 Expodium is the art collective that created the [locatie:KANALENEILAND](#) project. They state

that, “through a variety of methods of artistic research, we generate vital information about urban areas and at the same time activate those areas and their users.” More information about the collective at <http://www.expodium.nl>.

12 For more on NIGHTWALKERS see “NIGHTWALKERS Kanaleneiland, Are You People?” published by Expodium, available at <http://www.expodium.nl/index.php?publicaties/kunstenaarsboeken>.

13 “locatie:KANALENEILAND” publication by Expodium available at <http://www.expodium.nl/index.php?publicaties/kunstenaarsboeken>.

14 Silvia Federici, [Revolution at Point Zero](#), (Oakland, CA: PM Press, 2012), p. 142.

15 “Court Slams Preventative Arrest of Youths Gathering in Public,” [EXPATICA](#), 14 February 2008 (accessed 10 February 2015) <http://www.expatica.com/nl/news/country-news/Court-slams-preventative-arrest-of-youths-gathering-in-public-111902.html>.

16 Kanaleneiland, artist interview, 2014.

17 David Harvey, “The Future of the Commons,” [Radical History Review](#), no. 109 (2011): p. 107.

18 David Harvey, “The Creation of the Urban Commons,” [Rebel Cities](#) (New York: Verso Books, 2012), p. 73.

19 Silvia Federici, [Revolution at Point Zero](#), (Oakland, CA: PM Press, 2012), p. 14.

20 Michael Hardt and Antonio Negri, [Commonwealth](#) (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2009), p. 139.

21 Maria Mies, [Patriarchy and Accumulation on a World Scale](#) (London: Zed Books, 1986), p. 217.

22 Silvia Federici, [Revolution at Point Zero](#), (Oakland, CA: PM Press, 2012), p. 145.

23 Kanaleneiland, artist interview, 2014.

24 Stefano Harney and Fred Moten, [The Undercommons: Fugitive Planning & Black Study](#) (New York: Minor Compositions, 2013), pp. 74-75.

25 Ibid., p. 105.

26 Ibid., p. 18.

27 Ibid., p. 19.

28 Ibid., p. 74-75.

29 Ibid., p. 82.

4

[‘Zichbaar maken van dat wat al groeit’.](#)

Het project *Pluk de Stad* is bedoelt als stimulans “om de rijkdom aan gezonde wilde planten die er in de stad te vinden zijn ook echt te gebruiken”

> Zie pagina 17

Hieronder vind je een lijst met een aantal van de voorkomende planten in Utrecht (bron website Pluk de Stad)

- I [Bieslook](#)
(*Allium schoenoprasum*)
- II [Brandnetel groot/klein](#)
(*Urtica dioica/urens*)
- III [Daslook](#)
(*Allium ursinum*)

- IV [Hondsdrif](#)
(*Glechoma hederacea*)

- V [Kruizemunt](#)
(*Mentha spicata*)

- VI [Look-zonder-look](#)
(*Alliaria petiolata*)

- VII [Paardebloem](#)
(*Taraxacum officinale*)

- VIII [Salie](#)
(*Salvia officinalis*)

- IX [Smeerwortel](#)
(*Symphytum officinale*)

- X [Watermunt](#)
(*Mentha aquatica*)

- XI [Witte dovenetel](#)
(*Lamium album*)

- XII [Zevenblad](#)
(*Aegopodium podagraria*)

- XIII [Zilverbes](#)
(*Elaeagnus ebbingei*)

30 SQUATTING, ALTER-NATIVE SPACES, AND ANTI-CAPITALIST COMMONS:

a Socio-Spatial response to the Housing Crisis in Utrecht

By Aisling Marks

“We must die as egos and be born again in the swarm, not separate and self-hypnotized, but individual and related.”

— Henry Miller, Sexus, 1949

Introduction: mapping the problem, building the route

There is a housing crisis in Utrecht. Characterized as chronically unaffordable, disclosed by a critical shortage of rooms, renting a room in a shared box rarely comes with a communal living space. Apartments that have shared communal spaces tend to exceed EUR 400/month, unreasonable considering that part-time work on minimum wage is the norm.

Landlords figuratively get away with murder, and urban planners are only concerned with the accumulation of profit, to bolster the city’s image. They provide the most efficient and the most hackneyed, quick-fix, short-term solutions to what has become a source of widespread affliction and misery under neoliberal capitalism. I had been forewarned of the immensity of the problem specific to the region before my own move to Utrecht over a year ago. Scanning through streams of people online fiercely competing for rooms only hinted at its scale, though as I tentatively contributed to this in my own attempt to secure dwellings, I began to realize the severity after several responses made it clear that anything under EUR 300/month is laughable, and nearly impossible to obtain. Thanks to a good friend –and his sofa– I was spared from entering too deeply into housing’s maddening terrain.

While the fight for housing can be witnessed partly online, the city center aesthetically exhibits all the features of a consumerist leisure-park, as it continues to craft itself upon the image of utopia. But upon closer inspection of the city as a strategically planned stage for the continuous renovation of the urban space reveals that these measures, far from exemplifying a well-off society of emancipated individuals, hide instances of homelessness and poverty, as those on the lower rungs of the wage-scale and the wageless (ethnic minority groups, undocumented people seeking asylum, students, etc.) are pushed further outside of the city’s enclosed oasis. Upon leaving the architectural haven of the city center, with its organized streets, ornate shops, and beautiful apartments, large transit roads and high-rise buildings owned by RaboBank, ABN AMRO, and hotel chains begin to dominate space. Beyond, in lower-income areas, the

process of urban renovation becomes visible. Wealthier classes appropriate spaces occupied by local residents, who slowly start to be relocated. Many are left struggling and often anticipate evictions from their homes.¹ In Kanaleneiland, for example, privately owned, luxury apartments are in the process of being constructed, causing entire streets to be evicted. This began to accelerate a few months short of 2015.² Asylum seekers are detained in refugee prisons on the outskirts of the city, and squatters who defy the recent squatting ban face continuous struggle. And yet, there’s an uncanny invisibility of homelessness in Utrecht’s city center, usually an obvious reminder of the brutality of capitalism in any major city.

These lived spaces produce –and are produced by– daily practices and activities; the space works in relation to the mental and the social. Under capitalism this is complicated and perverted

because housing is produced as a commodity to be bought and sold on the market, mediating social relationships and stunting their wholesome growth. It is a class issue³ when those who fight for space are being forced out by the corporate sectors. While the onset of industrialization in the nineteenth century saw vast numbers of people come to the cities, they quickly “became concentrations, real and symbolic, of state and corporate administration.”⁴ Plans to bring in capital meant that cities were being remade “for the benefit of the middle and upper classes,”⁵ designed for business and pleasure, all the while maintaining a clean image. As corporations buy public resources, individuals become immersed in their own continuous atomization.

Hence, in a society where capital is a social relation mediated by things,⁶ the way we communicate and relate to one another is deeply warped. If the privatization of housing fuels the fragmentation of society and individualist mentalities, we could pose that establishing common spaces could be imagined for an alternative set of values: necessity, cooperation, care, and togetherness. Following this line of thought, my research aims to tease out the dialectical relationship between space and social relations in light of the current housing crisis, and inspired my investigation into spaces of resistance to capitalism –squats and the collective artistic space Rood | Noot– where space is organized according to principles of the commons, where cooperation stands in defiance to modern-day capitalism.

What is the commons?

The commons is not about being in common (with another person). It is a relationship between people and things based upon the conditions of a shared world, to subsist in accordance with the self-realization of individuals under a banner of collectivity and mutual cooperation outside market relations or state governance. It is grassroots and its grounding is historic: it predates capitalism by thousands of years, and has never actually disappeared but continues to emerge in new forms even as capitalism squeezes it from every corner. “Enclosure”, a term which emerged in sixteenth century England to describe processes in which common land was appropriated by the landed nobility, violently separated people from their means of production, the ways in which they reproduced themselves. Not only did this disrupt people’s livelihoods, it fenced off areas to prevent their access to common resources. Now, centuries later, it has been identified as “a key pro-

cess of neoliberal globalization” and perceived to be the biggest threat to the commons.⁷

Capitalism reproduces itself according to a ruthless expansionist method of primitive accumulation, a term which Marx wields in *Capital* to “reveal the structural conditions for the existence of capitalist society.” As Marxist-feminist activist and scholar Silvia Federici rightly asserts, this enables us to trace

Housing, not merely as a place to be situated, but as a place from which to organize life on your own terms, becomes the imperative.

the historical roots of accumulation, whereby we find out just how fundamental it is to how capitalism functions today.⁸ Enclosures as such rest upon enforced segregation and exclusion; particularly fierce instances manifest most plainly in war and conflict zones and areas of the “Third World” that are ravaged by the ongoing disastrous consequences of colonialism and climate change. Yet practices of commoning continue to emerge through the desire not merely to outwardly defy capitalist expropriation and exploitation, but because –and this a large contradiction inherent to capitalism– through its relentless expansion and stealing of time, space, resources, and lives, capitalism forces the re-emergence of new commons as much as it forces their enclosure. It waits until such spaces are profitable, and dives in to claim them, and the conflict continues. “Capital gives fire to the commons,” as writer Evan Calder Williams has claimed.⁹

Those on the Left who are critical of anti-capitalist commons have focused upon the tendency for the commons to be co-opted by market forces. Yet, it remains noteworthy that many initiatives such as squatting actions that continue to exist –albeit precariously– are crucial for providing both material evidence and symbolic encouragement for re-imagining spaces of resistance for mutual struggle and support. As Federici and George Caffentzis contend, “they are the seeds, the embryonic form of an alternative mode of production in the make.”¹⁰ In their article, where they contest the logic of capitalist rela-

tions as one that produces commons, they cite the squatters’ movements as an example of fruitful commoning practices. Squats not only visibly communicate disapproval and a rejection of the capitalist system, but also expose the absurdities of property and the harrowing reality of capitalist relations. Following Federici and Caffentzis, therefore, I turn to the squatting scene in Utrecht to understand how social relations are organized

differently. I argue that we can begin to explore the potentials for interrelating and organizing in defiance of capitalist relations through the material spaces where we live and work, with the knowledge that the connection between space and our interpersonal relationships mutually affect one another continually.

Socio-spatial relations

*“A revolution that does not produce a new space has not realized its full potential; indeed it has failed in that it has not changed life itself, but has merely changed ideological superstructures, institutions or political apparatuses. A social transformation, to be truly revolutionary in character, must manifest a creative capacity in its effects on daily life, on language and on space...”*¹¹

*“Social relations, which are concrete abstractions, have no real existence save in and through space. Their underpinning is spatial.”*¹²

Squatting in Utrecht – creating meaning from space.

Neoliberal values and the cult of individualism have severely impoverished our capacity to commune in a mean-

ingful way. Squatters and anti-capitalist activists on all levels have been stressing the need for horizontal organizational strategies and inter-subjective relations long before the onset of austerity measures that cut funds to welfare and public resources and demanded that citizens maintain their communities voluntarily (read: unwaged). As such, a politics of care and mutual recognition are vital to the commons, and can be manifested within particular spaces of resistance.

In the 1970s, squatting was at the forefront of groups acting against the system to organize social gatherings and claim property as a shared, common resource in response to housing needs rather than profit. In deliberate opposition to Thatcherism in the UK which declared “there is no such thing as society”, anti-capitalists occupied and reorganized abandoned properties to demonstrate the necessity of communal living, to renovate abandoned properties for housing the homeless, and to reassert a less alienated mode of social interaction. They established transnational networks of squats where legal advice on safety and security could be exchanged and improved. This can be concentrated into the term “socio-spatial relations” in the context of this article, the social and interpersonal benefits of communal living –the link between material spaces and social interactions within those spaces.

In an in-depth analysis on the squatters’ movement in Europe since the 1970s, Miguel A. Martínez Lopez considered the social benefits of squatting, all of which lend support to the importance of creating alternative living spaces as a practice of commoning. He wrote, “Squatting challenges housing shortages, urban speculations, absolute private property rights, and the capitalist production of urban space as it is conducted by the State and private interests.”¹³ He identifies squatted social centers, which combine housing with sociopolitical workshops, non-commercial leisure activities and meetings, while squatted residencies offer free housing for those who have been displaced –by the state or otherwise– and those who choose, for political reasons, to enact an alternative lifestyle in accordance with their worldview, by positioning themselves “outside” the system. As my own research confirms, these environments also strive toward (and benefit from)an atmosphere of self-empowerment, mutual aid and co-learning, maintenance of space, and respect for gender, sexuality and (dis)ability. >

Unlike in Amsterdam, where many squats continue to be active in and around the city, squats in Utrecht are unfamiliar sights, complementing the city's general political sterility. Squatting became illegal under Dutch law on 1 October 2010. A year prior to the law change, thousands of squatters and sympathizers marched in Utrecht to oppose the forthcoming legislation. For decades squatting had been vigorous in Utrecht and elsewhere in the Netherlands. The most renowned squat in Utrecht was ACU on Voorstraat, which was occupied by activists in 1978 and remained a site for radical political organizing until 1993, at which point the owner intended to put the building up for sale. Nearly half a decade since squatting became criminalized, empty properties are occasionally occupied, but restrictions on the land lead quickly to evictions. Over the past year in Utrecht the most successful political squats have appeared on top of the Albert Heijn on Voorstraat, and behind the central station amid a row of houses now being bulldozed to build expensive luxury apartments in its place. While it was active, the squatters along that street would leave free food outside the door, normally bread and fruit, for anyone to take. And the powerful presence of the squat on Voorstraat was heightened by its stark juxtaposition to the ever-parasitical Albert Heijn below. With the ACU just a few doors down on the other side of the street, Voorstraat seemed to be on its way back to becoming a site where students, activists, and the public could meet and be met by an atmosphere of constructive antagonisms, where a clash of open political agendas can form new syntheses. However, the squat was soon evicted. Spaces of social and political activism that provide a platform for interrogating housing issues are scattered. Those that continue to exist in defiance of the law often find most security on the outskirts of the city, where the land awaits engulfment by expansionist urban policies.

Organizing differently

Of all the squats I've visited in Utrecht, one struck me as particularly inspiring. Where the city center fizzles out into ugly corporate tower-blocks, with their neon logos luminescent in the sky, right in the middle, hidden from view, lies a community who has built their environment from the groundup within an industrial wasteland. No building has been occupied –the land itself has been squatted, and they are building their site from scratch. They are a mixture of activists

and nomads among others who have been displaced within the Netherlands and have had to flee their previous living situations due to violence or misunderstandings. I am told that although some undocumented people occasionally drop by to fix their bikes, a new law passed on 1 March 2014 has made it too unsafe for them to live there.¹⁴

Following a dusty path through a field, you reach a central communal living area, a round room with kitchen appliances, separated by a thick sheet from another space with sofas, music, and books. There's a well-thumbed copy of Naomi Klein's *This Changes Everything: Capitalism vs. The Climate* (2014) lying

Squats and grassroots community spaces propose possible counter-projects to the hegemony of an alienated existence, wherein they can strive to build and maintain anti-capitalist commons towards the self-realization of each person as part of a community.

around. It's cosy, despite the freezing outdoor temperature, and everyone huddled around and shifting places so as to allow everyone a chance to sit closest to the heater. The atmosphere is friendly and welcoming. The building is insulated by a thick plastic outer layer, and power is generated by solar panels which they built and fitted themselves. So far thirteen people live there, clustered in small groups around the central living area in a mixture of individual and shared caravans, spaces for sleeping and for necessary privacy.

More common spaces and individual living spaces in the same field are in the process of being built, the construction work of which is remarkable and is evidence of their endurance through their second winter. One resident told me that the police and other authorities didn't think they'd survive the last winter and as such, suspected that the squatters would leave of their own

accord. However, proving their ability to build their own houses –their own means of self-sufficiency and signs of resilience– and although on partially agreeable terms with the neighbors, the owners of the land have not replied to the squatters' letter; hence, they are able to stay for a while despite the obstructions in the law.

The squatters steal everything from capitalism, and live off capitalism's waste. They frequently dumpster dive for food products that the supermarkets needlessly throw out in the trash, and their findings are often plentiful: large strawberries, vegetables, filled pasta, sticky-toffee puddings, coffee. They

Caffentzis acknowledges the hegemony of the monetary system that subsumes human activity and distorts social relations, leaving a path of destruction and misery in the form of debts, poverty, and violence.

The squatters I interviewed manage in their communities without much reliance on money. Many run into difficulties when getting started, since they look after the space of their own accord, which involves repairs, design, renovation, and general catering to other inhabitants. Autonomy is central. For many, upon squatting a building, they find that floors and walls are rotten and moldy, requiring time and effort to fix. These are tasks that they share; and sometimes others in the wider squatting community come to their aid. They aren't necessarily close friends, one of them explained, but they're people who can relate to the situation. Common experiences and empathy bring them together. These tasks are always divided on the basis of ability, and when a lack of ability becomes apparent, a community of teachers and learners is manifested through the sharing of skills, passed on through desire and necessity. Through this process of self-organization they can manage the space based around their personal activities and plans. The free space is organized for the communal activities of cooking, playing, creating dialogue and sharing ideas.

Care, support, and safety

Residents of the squatted land, for no matter how long, take care of each other and consider themselves part of a wider family. There is a dog, for example, belonging to a squatter who had left the community for a while to do other things, but for whom everyone ungrudgingly shares the responsibility for its care. Another instance regards mental health and instances of normative social standards: a young man who has trouble with certain aspects of planning and organization is considered autistic mainstream medical standards. Health services persuade him to take medicine which would bring him in closer compatibility with societal standards. It's a one-glove-fits-all model. His squatting community, however, take care of him according to his own needs and abilities, and nothing is demanded of him that isn't within his capabilities. He can feel *unalienated*.

Elsewhere, a squatter for fifteen years explained her experiences creating a space in which she could pursue activism without sacrificing her commitments to her child and other

children in their wider family. “You can't be safe in a squat until you have a contract with the owner.” This, she told me, is absolutely essential for ensuring the safety of squatters, and especially when squatting with children. “Once it's illegal and there's no contract, you can run into problems with the authorities; it could result in having your kids taken away. With no contract, it's no longer safe.” Her longest squatted residence lasted for ten years while it was still legal, during which time she lived with a group just outside the city center, where there was more space. Normally in that squat there were five to six adults and two to three children living together with one kitchen and living room. It was a big building where they could organize training weekends and facilitate political workshops and meetings. They saw themselves as a little community. Student housing (read: for single people) in Utrecht and families of two adults and one or two children, did not cater to them. “We are not a nuclear family!” she clarifies. “There's a very particular idea of what a family is and what a student is. It's really practical to live in a group, and financially easier. For the children as well, it's more natural to live in a group – with squatting we could live the way we wanted to live, as a wider family.” They were a political squat, requiring a space where they could talk about politics, and where people could educate each other about understanding the risks of squatting. They also organized space for those who weren't necessarily political but needed somewhere to live. Mostly these people were undocumented. “Most people in the Netherlands squat because they have nowhere else to go, not because they're political activists,” she says. This created contention within the squat, as those who squat because it's the only alternative to the streets may not be the people to share meaningful discourse with and organize. There was a need to provide a space for these people, separated from their own political activities. While squatting was legal, refugees had a rich history of squatting in the Netherlands.¹⁶ Now they face exacerbated challenges in finding housing on account of stringent Dutch laws permitting the “Alien Police” to enter a house without permission if they suspect an undocumented person is inside.¹⁷

Community and participation in artist collectives – Rood | Noot as a practice of commoning

Squats are one example of a commons where tangible capacities for collective

self-organization beyond exploitative capitalist relations can emerge. Another example in a particularly interesting position is Rood | Noot¹⁸, a community of artists and musicians situated on the border between city and countryside, where Utrecht's outskirts meet the Leidsche Rijn canal. A former farmhouse, the space hovers in the transitional space between the past and the slippage of the present, where people and animals (cats, dogs, chickens, and horses) live together comfortably. Wout de Boer, a core person in the collective, regards the space as “a living monument” sheltered from, and yet witness to, the process of urbanism: it is surrounded by trains, cars, cyclists, boats, and the roaring sound of heavy machinery which industrializes the land around it. “We are in the middle of an area that is full of plans,” he says, thinking over the continual construction work that encircles the site. He refers to this tranquility as a protected space for where people can live and work at different paces. “We wanted to open up the place for artists and the public, to create site-specific theater which isn't just a rehearsal space.” This opening to a wider public allows for active participation within educational settings as well as artistic projects. One of the imperatives is taking responsibility for the working and living environment, a central tenet in the practice of freedom at Rood | Noot. “We are a collective of three, with associates. We invite people to come and work here, some stay for a week, some for years. The work itself, both artistic and organizational, is divided by expertise and interest and can change.” They choose to work this way so as to be open and independent. “There's no scheme or plan to it, just space to work according to when a person arrives and leaves. People move from one place to another and stop by for a while.”

Rood | Noot is funded by the city of Utrecht, and hence does not rely on private interests. This guarantees that their work and the meaning it generates remain rooted in the community. However, this situation is precarious as financial support for the arts is slowly chipped away with the declining value of art in society. The insecurity of artistic practice falling outside of hegemonic institutions is exacerbated by budget cuts, and relies heavily upon private patrons. Compromises must be made in order to satisfy the criteria for state subsidies and grants. At the same time, these spaces become prime sites for urban development, as sociologist Sharon Zukin states, this type of artistic space “benefits the big real estate interests most because it redefines the terrain on which several new markets may develop.”¹⁹ Zukin calls this “using

AMP (artistic mode of production) as a strategy of urban conversion,”²⁰ which calls into question how far Rood | Noot can shirk the urbanization process. Despite this, the working practices they foster create inter-subjective relationships that are antithetical to attitudes promoted through neoliberal capitalism.

Possibilities, alternatives

Those uncritical of bourgeois society might construe organizational modes of squatting as disorganized and chaotic, resonant of the carnivalesque, deviant, primitive even. But for squatters it is logical to live *their own way*, embracing the freedom to organize space and time according to their needs, against the homogeneity implemented by urban planners and facilitators of so-called “social” housing. As Guy Debord reminds us in *Society of the Spectacle*, “Urbanism – ‘city planning’– is capitalism's method for taking over the natural and human environment. Following its logical development toward total domination, capitalism now can and must refashion the totality of space into its own particular decor.”²¹ And indeed, when capitalism refashions these spaces, it impacts upon our ways of inter-relating. As political theorists Richard Gunn and Adrian Wilding have convincingly argued, “a bewitched or diabolically ‘inverted’ conception of mutual recognition ... is present in property relations.”²²

For those squatting the field, however, the space emerges both aesthetically and practically from their own creative capacities; it is pragmatic while also expressive of their own will(s). Hence, the space is integral to a reality of their own realization, rather than as blocks designed and built “from above” in which many people are temporarily housed. A former squatter I spoke with insisted that squatting enabled her to organize other aspects of her life because she didn't have to worry about paying rent. One of the many positive outcomes of having free time was the development of a free shop on 2e Daalsedijk, open for two years now. “People come by because they're lonely –here they can have a tea or coffee for free, meet and chat together and look at all the weird stuff!” There are plenty of clothes for adults and children, Dutch and English language books, kitchen equipment, music, folders for school, etc. Organizing such spaces helps to resuscitate a sense of commonality and community beyond the cash-nexus, as well as providing necessities such as clothing and home-ware free of charge for those who are in need.

Challenges and struggles

Among those I interviewed for this research, common issues that arose in conversation were struggles with insecurity and safety. The notion of feeling at ease, without societal pressure to conform, or compromise the self, to have a base from which to build radical alternatives, are the personal and political reasons of why people choose to squat. It is also a method of building a commons. Squatting represents freedom of movement, freedom of space, and freedom of time. Within alternative spaces we find new ways to relate to one another, removed as far as we can from the alienated commodified relationships intrinsic to capitalism. Housing, not merely as a place to be situated, but as a place from which to organize life on your own terms, becomes the imperative.

With the squatting ban in place, I am told that squatters in cities are on the move every two months, making it difficult to organize anything else: they can't study, work, and do [squatting] actions because they're too busy facing evictions and struggling to rejuvenate their communities. Some told me they had to perform squatting actions seven times in a period of two months due to legal problems. They're constantly focused on the exhausting questions of where they can live. Furthermore, legal problems are disruptive and can turn those who are vulnerable into criminals. “The first time we squatted we were evicted immediately after the action,” one of them said. “The owners wanted to sell the house, as they apparently had plans for renovation.” The house was in a suburban neighborhood, which they think is the reason for their eviction. There are also court cases that property owners can levy against them that routinely have to be faced. One squatter tells me how impossible these situations are: if a court case is lost, you still need to pay EUR 1,500, and an extra 150 for a lawyer. “Some squatters say it's important to do these court cases and build up huge debts, which they take to the community to try and raise money through benefits, but even if there's a chance that you can win, the court is *their* place –*they're* the owners and we're just a bunch of squatters who've been there for a few weeks.” Although some owners recognize that there's a housing crisis and allow squatters to use a space for as long as renovation plans haven't been sanctioned, living situations remain distressingly precarious. >

For those squatting the field, the space emerges both aesthetically and practically from their own creative capacities; it is pragmatic while also expressive of their own will(s). The space is integral to a reality of their own realization, rather than as blocks designed and built “from above” in which many people are temporarily housed.

With regard to the change in the law, not being able to squat is “a real pity,” the squatter of fifteen years told me,

“As soon as I left my parents’ house I was squatting. When renting, if something’s broken you have to call the landlord. This is not how I want to live. When something breaks, I want to fix it or learn how to fix it. This is natural to me. We share the duties as a community. In the old squat we were always up on the roof fixing things. Caring for the house brings you closer to your environment; you become more intimately connected with it. It feels good to me.”

The lack of squats in Utrecht’s city center testifies to gentrification in the city as much as the impact of the squatting ban. Property in the center of town continues to be renovated and reserved for the benefit of middle class citizens as well as international and Dutch students, many of whom supply landlords with a vast supply of profit as a quick cash-injection before they are overhauled and replaced with new students each year. Squatting, as a result of these changes, has been pushed further out of the city into sub-urban or industrial

zones, and affordable, available housing remains at critical levels.

She continued: “A lot of people still don’t know what squatting is. They think it’s still anti-kraak. People in general think there are no squats anymore, that since squatting is illegal it just doesn’t exist.”

Final thoughts

Space constitutes a terrain that is “in between” where creative and disruptive possibilities open. At the same time, space is everywhere. Under neoliberalism, the compartmentalization of the living space serves to reinforce the disintegration of social life into an extension of the alienating productivity-orientated workspace; the private space of the home for consumption and recuperation, where individuals living under the same roof while utterly uninvolved in each others’ lives –save for frequent scrambles for the bathroom– is representative of this experience of alienation.

Social space is manifest through the interactions and (social) activity of people in relation to each other and their environment. At the same time, we must not fall into the trap of spatial fetishism, of understanding space to be the determining causal factor of human interactions. Instead, socio-spatial relations are to be understood dialectically, in other words, as the synthesis that results from opposing forces. Henri Lefebvre reminds us that social space has to be *lived*, that all persons

recognize themselves within this space, to modify and enjoy accordingly.²³ In order to subvert and re-appropriate the organizational mode of capitalism, alternative spaces for self-organized activities in solidarity and cooperation are vital.

As such, for both primary communities focused upon in this article, –the squats and Rood | Noot– space is what they make it; it is theirs to build and to be inspired by, and while at once creative and subversive, they are not without their internal problems, the scope of which is too large for this research. Nevertheless, squats and grassroots community spaces propose possible counter-projects to the hegemony of an alienated existence, wherein they can strive to build and maintain anti-capitalist commons towards the self-realization of each person as part of a community. This notion is implicit in Karl Marx’s assertion that the future society, with the collapse of capitalism, would bring about “the development of the rich individuality which is as all-sided in its production as in its consumption.”²⁴ Through these alternative values, by creating and self-organizing resistant spaces to capitalism, a new socio-spatial relation can be offered, and time placed firmly back into our hands. •

NOTES

- 1 A recent example: a new Albert Heijn opened in Lombok, putting pressure on Turkish, Moroccan, and Surinamese grocery stores.
- 2 See L. Grace Weber, “Gentrifying the Commons // Commoning Gentrification: Resisting Enclosure through Creative Commoning in Kanaleneiland,” in (Un)usual Business #1, Utrecht Meent Het, p. 21 (Utrecht: Casco, 2015).
- 3 The Focus E15 Mothers in East London at the forefront of the housing campaign in London have as their slogan “social housing, not social cleansing.” See their Facebook page for updates on their work: <https://www.facebook.com/pages/Focus-E15-Mothers/602860129757343>.
- 4 Martha Rosler, [Culture Class: Art, Creativity, Urbanism](#) (Berlin: Sternberg Press and e-flux journal, 2013), p. 3.
- 5 Ibid., p. 4.
- 6 See chapter five of Karl Marx, [Wage Labour and Capital](#) (1847), available at: <https://www.marx-ists.org/archive/marx/works/1847/wage-labour/index.htm>.
- 7 Alex Jeffrey, Colin McFarlane, and Alex Vasudevan, “Rethinking Enclosure: Space, Subjectivity and the Commons,” [Antipode](#) 44, no. 4 (2012): p. 1247.

- 8 Silvia Federici, [Caliban and the Witch](#) (Brooklyn: Autonomedia, 2004), p. 12. Federici’s crucial advancement of and divergence from Marx’s definition of primitive accumulation is born of her in-depth examination of the mass exploitation of women at the advent of capitalism in the form of witch-hunts.
- 9 Evan Calder Williams, “Fire to the Commons,” in [Communization and its Discontents: Contestations, Critique and Contemporary Struggles](#), ed. Benjamin Noys (Brooklyn: Minor Compositions, 2012), p. 178.
- 10 Silvia Federici and George Gaffentzis, “Commons Against and Beyond Capitalism,” [Community Development Journal](#) 49 (suppl. 1) (2014): i 95.
- 11 Henri Lefebvre, [The Production of Space](#), trans. Donald Nicholson-Smith (Oxford: Blackwell, 1991 [1974]), p. 54.
- 12 Ibid, p. 404.
- 13 Miguel A. Martínez López, “The Squatter’s Movement in Europe: A Durable Struggle for Social Autonomy in Urban Politics,” [Antipode](#) 45, no. 4 (2012): p. 870.
- 14 I comment further upon the situation of refugees and squatting later in this article.
- 15 George Caffentzis, [In Letters of Blood and Fire: Work, Machines and the Crisis of Capitalism](#) (New York: PM Press, 2013), p. 238.
- 16 Refugees squatting in the Netherlands became quite common at the beginning of the 1970s where, following the independence of Surinam in 1975 and the military dictatorship led by Desi Bouterse in 1980, Surinamese immigrants squatted 100 apartments in the Bijlmermeer neighborhood of Amsterdam, for example. Squats became ideal spaces for refugees to rebuild their lives, forging a far safer alternative to detention centers or general homelessness. See http://www.eur.nl/fsw/staff/homepages/pruijt/publications/sq_eur for more information.
- 17 The official government statement about this can be accessed here (in Dutch): <http://www.rijksoverheid.nl/nieuws/2014/02/11/teeven-breidt-mogelijkheden-vreemde-lingentoezicht-uit.html>. The case of undocumented peoples’ living conditions has received increased coverage by We Are Here, a collective action group of refugees based in Amsterdam whose activities and struggles in their occupation of the Vluchtgebouw in the East of the city are regularly updated on their website: <http://wijzijnhier.org>.
- 18 See <http://roodnoot.nl>.
- 19 Sharon Zukin, [Loft Living: Culture and Capital in Urban Change](#) (Baltimore: John Hopkins University Press, 1982), p. 179.
- 20 Ibid., p. 182.
- 21 Guy Debord, [Society of the Spectacle](#), trans. Ken Knabb (London: Rebel Press, 2004), p. 95.
- 22 Richard Gunn and Adrian Wilding, [Marx and Recognition](#) (Heathwood Institute and Press, 2014), p. 16.
- 23 Lefebvre, [The Production of Space](#), p. 35.
- 24 Karl Marx, [Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy](#), trans. Martin Nicolaus (Harmondsworth: Penguin, 1973), p. 325.

Colofon

(Un)usual Business onderzoeksgroep

Aisling Marks, Sara Schoch, Deborah Sielert, Maartje Verhaagen, L. Grace Weber, Ying Que

Met bijdrage van

Binna Choi, directeur van

Casco - Office for Art, Design and Theory

Editing

Janine Armin, Sanne Oorthuizen

Proeflezen

Sara Schoch, Deborah Sielert,

L. Grace Weber, Ying Que

Ontwerp en illustraties

Dennis van Gaalen en Eline Wieriks,

Studio Inherent, Rotterdam

Gepubliceerd door

Casco – Office for Art, Design and Theory

Lange Nieuwstraat 7, 3512 PA Utrecht

Gedrukt door

Drukkerij Bestenzet, Zoetermeer

Gebruikte letters (licensed)

Franziska Pro

Heinemann

Lettera

Gebruikte letters (free)

Amaranth – by Gesine Todt

<http://www.fontsquirrel.com/fonts/amaranth>

Brasilia – by Antonio Rodrigues Jr

Slaberlin – by Antonio Rodrigues Jr

<http://antoniorodriguesjr.com/fonts.html>

Clear Sans – by Intel

<http://www.fontsquirrel.com/fonts/clear-sans>

Cooper Hewitt – by Chester Jenkins

<http://www.cooperhewitt.org/open-source-at-cooper-hewitt/cooper-hewitt-the-typeface-by-chester-jenkins/>

Lovelo Inline – by Hans Renzler

<https://www.behance.net/gallery/6787299/Lovelo-Inline-Font>

Moon – by Jack Harvatt

<https://www.behance.net/gallery/23468357/Moon-Free-Font>

(Un)usual Business is een samenwerking van Casco - Office for Art, Design and Theory en de Kritische Studenten Utrecht.

Casco's activiteiten worden mede mogelijk gemaakt door de financiële ondersteuning van het Mondriaan Fonds, Stichting DOEN en Gemeente Utrecht.

© 2015

(Un)usual Business en de toekomst

Deze essaybundel is uitgebracht door de tweede onderzoeksgroep van *(Un)usual Business*. Inmiddels hebben wij onze groep, onze visie en ons bereik uitgebreid en hebben nieuwe, gemotiveerde deelnemers zich bij het project aangesloten. Deze enthousiaste groep “commoners” zet de lijn van *(Un)usual Business* voort, waarbij we tegelijkertijd proberen ook onszelf zo collectief mogelijk te organiseren.

Wat we produceren als groep functioneert als een vorm van bewuste, collectieve kennisproductie die sociale verandering als doel heeft. Naast meer diepgaande onderzoeken gebaseerd op veldwerk en interviews, willen we de rijkdom van Utrecht aan “commoning” initiatieven visueel in kaart brengen en deze kennis delen via een interactieve website.

We hopen *(Un)usual Business* in te kunnen zetten als een instrument voor het organiseren van een groter netwerk van Utrechtse commons, mensen te activeren, met elkaar in contact te brengen en duurzame relaties tot stand te brengen. Door zelf te functioneren als een common is onze praktijk tegelijkertijd een vorm van zelf-educatie dat kan leiden tot alternatieve pedagogische methoden om alle kennis die we verzamelen en produceren te kunnen delen en in te zetten. Op deze manier hopen we bij te dragen aan een samenleving die rechtvaardiger is, duurzamer, socialer en vrijer. In de woorden van Maria Mies, een samenleving waarin de economie iets is wat we doen en niet iets dat dingen met ons doet.

Stichting
Rood | Noot
p. 31

